

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΟ ΧΑΡΙΣΜΑ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ MAX WEBER

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ

ΒΙΟΛΕΤΤΑ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΝΟΜΑ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΚΑΡΑΜΟΥΖΗΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ

ΠΥΡΓΟΣ

ΜΑΙΟΣ, 2026

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη διερευνά την έννοια του χαρίσματος στη σκέψη του Max Weber, εστιάζοντας στην κατανόηση της έννοιας αλλά και της κριτικής που έχει δεχθεί. Όπως διαπιστώνεται, η ενδιαφέρουσα και διαχρονική θεωρία του Max Weber περί χαρίσματος προϋποθέτει τη διαχρονική ανθρωπολογική κατανόηση της φύσης του ανθρώπου και της ιστορίας. Όσο υπάρχει ανάγκη για νόημα, για πίστη και για ανανέωση, το χάρισμα θα παραμένει παρόν, άλλοτε ως προφητεία, άλλοτε ως επανάσταση, άλλοτε ως ψευδαίσθηση, αλλά πάντοτε ως ένδειξη της ακατάλυτης δίψας του ανθρώπου να πιστεύει σε κάτι πέρα από τον εαυτό του.

Λέξεις-κλειδιά: Max Weber, χάρισμα, χαρισματική εξουσία, νομιμοποίηση, εξορθολογισμός, PRISMA.

Abstract

This study explores the concept of charisma in the thought of Max Weber, focusing on its meaning and the criticism it has received. Weber's enduring theory of charisma calls for a historically informed and anthropological understanding of human nature and history. As long as people seek meaning, faith, and renewal, charisma is likely to remain present—at times as prophecy, at times as revolution, and at times as illusion—while expressing the enduring human desire to believe in something beyond the self.

Keywords: Max Weber, charisma, charismatic authority, legitimacy, rationalization, PRISMA.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	2
Abstract.....	2
Πίνακας Περιεχομένων.....	2
Α΄ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η ΒΕΜΠΕΡΙΑΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ	4
Κεφάλαιο 1: Το θεωρητικό υπόβαθρο της βεμπεριανής κοινωνιολογίας.....	4

1.1 Ο Max Weber και η κοινωνιολογική του μέθοδος	4
1.2 Οι τύποι εξουσίας. Η παραδοσιακή, η νομική και η χαρισματική εξουσία	7
1.3 Η έννοια της νομιμοποίησης	11
Κεφάλαιο 2: Το χάρισμα στη σκέψη του Max Weber	14
2.1 Η χαρισματική εξουσία και τα χαρακτηριστικά της	14
2.2 Θρησκευτικές ρίζες και κοινωνιολογική εξέλιξη	17
2.3 Η θεσμοποίηση του χαρίσματος	19
Κεφάλαιο 3: Ερμηνείες και σύγχρονες προεκτάσεις.....	22
3.1 Το χάρισμα στην πολιτική ηγεσία του 20ού αιώνα.....	22
3.2 Χαρισματική ηγεσία στις σύγχρονες οργανώσεις	25
3.3 Επικαιρότητα και κριτική της βεμπεριανής θεωρίας	28
Β' ΕΝΟΤΗΤΑ: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ	30
Κεφάλαιο 4: Εισαγωγή	30
4.1 Αντικείμενο και σκοπός της εργασίας	30
4.2 Ερευνητικά ερωτήματα και στόχοι	32
4.3 Μεθοδολογική προσέγγιση	34
4.3.1 Επιστημολογικό υπόβαθρο	34
4.3.2 Μεθοδολογικό πλαίσιο PRISMA.....	34
4.3.3 Ηθικές και επιστημολογικές παράμετροι.....	36
4.3.4 Συνοπτική παρουσίαση της μεθοδολογίας (PRISMA Flow Diagram)	36
4.3.5 Περιορισμοί και εκκρεμότητες στην καταγραφή της βιβλιογραφικής επιλογής.....	39
4.3.6 Συνολικός σκοπός της μεθοδολογίας.....	39
Λόγοι αποκλεισμού των μελετών.....	39
4.3.7 Συστηματική καταγραφή και θεματική παρουσίαση των 25 μελετών	40
4.3.8 Συμπεράσματα των επιστημόνων από τις 25 επιλεγμένες μελέτες	50
4.3.9 Μελέτες και συναφείς πηγές που δεν εντάχθηκαν στον πυρήνα των 25.....	50
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και προτάσεις.....	51
5.1 Συνθετική αποτίμηση των 25 μελετών	53
Ερευνητικές προτάσεις.....	55
Βιβλιογραφία	56
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	56
Δήλωση πρωτοτυπίας.....	60
Ελληνική βιβλιογραφία.....	60

Α΄ ΕΝΟΤΗΤΑ: Η ΒΕΜΠΕΡΙΑΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Κεφάλαιο 1: Το θεωρητικό υπόβαθρο της βεμπεριανής κοινωνιολογίας

1.1 Ο Max Weber και η κοινωνιολογική του μέθοδος

Ο Max Weber (1864–1920) υπήρξε μια από τις πιο επιδραστικές μορφές της κοινωνικής επιστήμης του 20ού αιώνα. Η συμβολή του εκτείνεται πολύ πέρα από τα στενά όρια της κοινωνιολογίας, καθώς άφησε βαθύ αποτύπωμα στη φιλοσοφία, την πολιτική επιστήμη, την ιστοριογραφία και τη θεολογία (Beetham, 2018).

Ο Weber συνέλαβε την κοινωνιολογία ως μια επιστήμη της κατανόησης του νοήματος της κοινωνικής πράξης, η οποία δεν αρκείται στη στατιστική καταγραφή των φαινομένων, αλλά αποσκοπεί στη διεύρυνση στα υποκειμενικά νοήματα που αποδίδουν οι άνθρωποι στις ενέργειες και τις σχέσεις τους. Αυτό το θεμελιώδες αξίωμα, που αποτυπώνεται με τον όρο *Verstehende Soziologie*, διαφοροποιεί τον Weber ριζικά από τον θετικισμό του Auguste Comte ή τον ιστορικό υλισμό του Karl Marx, προτείνοντας μια μεθοδολογική σύνθεση που ενοποιεί την κατανόηση και την ερμηνεία με τη συστηματική ανάλυση (Herva, 1988).

Η κοινωνιολογία, σύμφωνα με τον Weber, είναι μια επιστήμη που προσπαθεί να ερμηνεύσει την κοινωνική δράση και να την κατανοήσει με βάση τα νοήματα που της αποδίδουν οι κοινωνικοί δρώντες (Beetham, 2018). Η κοινωνική δράση δεν είναι απλώς μια συμπεριφορά ή μια αντίδραση σε εξωτερικά ερεθίσματα, αλλά προϋποθέτει προσανατολισμό νοήματος, δηλαδή την πρόθεση του ατόμου να δώσει σημασία στη δική του πράξη σε σχέση με τις πράξεις των άλλων. Αυτή η νοηματοδοτημένη πράξη αποτελεί το θεμέλιο της κοινωνικής πραγματικότητας, όπως την αντιλαμβάνεται ο Weber. Ο κοινωνιολόγος, επομένως, καλείται

να εισχωρήσει στα εσωτερικά νοήματα αυτών των πράξεων, να τα ερμηνεύσει και να τα κατανοήσει ως στοιχεία ενός ευρύτερου συστήματος αξιών και κινήτρων (Wagner, 2025).

Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση συνδέεται στενά με την έννοια του ιδεατού τύπου (Idealtypus), που αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της βεμπεριανής σκέψης (Wagner, 2025). Ο ιδεατός τύπος δεν είναι μια περιγραφική ή στατιστική μέση μορφή, αλλά ένα αναλυτικό εργαλείο, μια κατασκευή της σκέψης που συγκεντρώνει τα ουσιώδη χαρακτηριστικά ενός κοινωνικού φαινομένου, με σκοπό την κατανόηση της εσωτερικής του λογικής. Ο Weber χρησιμοποιεί ιδεατούς τύπους για να αναλύσει μορφές εξουσίας, θρησκευτικές στάσεις, οικονομικές δομές και πολιτισμικά συστήματα. Για παράδειγμα, η ανάλυση του καπιταλισμού στο έργο *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού* στηρίζεται στην ιδεατή αναπαράσταση του πνεύματος που διέπει τη νεωτερική οικονομία, το οποίο δεν είναι ιστορικό γεγονός, αλλά νοητικό σχήμα που καθιστά δυνατή τη σύγκριση και την ερμηνεία (Weber, 2004).

Η βεμπεριανή μέθοδος συνδυάζει, έτσι, την ερμηνευτική κατανόηση με την αιτιολογική εξήγηση (Erklärendes Verstehen). Ο Weber επιδιώκει να κατανοήσει τις προθέσεις των κοινωνικών δρώντων, αλλά και να εξηγήσει πώς αυτές οδηγούν σε παρατηρήσιμα αποτελέσματα στο επίπεδο των κοινωνικών δομών. Η προαναφερθείσα διπλή διαδικασία, η οποία και περιλαμβάνει τις πτυχές κατανόηση και εξήγηση, αποτελεί τη βάση της επιστημονικής αντικειμενικότητας, όπως την αντιλαμβάνεται ο Weber. Η αντικειμενικότητα, για εκείνον, δεν σημαίνει απουσία αξιών, αλλά συνειδητή και ρητή αποστασιοποίηση του ερευνητή από τις προσωπικές του αξιακές κρίσεις, με στόχο την ερμηνευτική πιστότητα απέναντι στα υπό μελέτη φαινόμενα (Balog, 2018).

Ιδιαίτερη σημασία στη μεθοδολογία του Weber έχει και η διάκριση ανάμεσα στην κατανόηση (Verstehen) και στην αιτιακή ερμηνεία (Erklärung). Η πρώτη αφορά τη νοηματοδότηση της πράξης, τη βίωση και την ερμηνεία των κινήτρων, ενώ η δεύτερη συνδέεται με τη συσχέτιση και τη γενίκευση των κοινωνικών συμπεριφορών. Ο Weber θεωρεί ότι η κοινωνιολογία οφείλει να γεφυρώνει αυτές τις δύο διαστάσεις, αποφεύγοντας τόσο την απλή ψυχολογική προσέγγιση και ερμηνεία, όσο και τον μηχανιστικό θετικισμό. Η κοινωνική πραγματικότητα, σύμφωνα με αυτή τη λογική, είναι πολυεπίπεδη και απαιτεί έναν συνδυασμό εσωτερικής κατανόησης και εξωτερικής αναλυτικής αποτύπωσης (Wolin, 1981).

Στην καρδιά της βεμπεριανής μεθόδου βρίσκεται η σχέση ανάμεσα στις αξίες (Werte) και στα γεγονότα (Tatsachen). Ο Weber επισημαίνει ότι οι αξίες δεν μπορούν να εξοριστούν από

την κοινωνική επιστήμη, καθώς καθορίζουν την επιλογή του αντικειμένου της έρευνας (Balog, 2004). Ο ερευνητής επιλέγει να μελετήσει ένα φαινόμενο όχι επειδή είναι αντικειμενικά σημαντικό, αλλά επειδή έχει πολιτισμική σημασία στο πλαίσιο των αξιακών συστημάτων της κοινωνίας. Ωστόσο, η επιστημονική ανάλυση οφείλει να περιορίζεται στην αξιακή ουδετερότητα (Wertfreiheit), δηλαδή στη συστηματική αποφυγή αξιολογικών κρίσεων κατά τη διάρκεια της ερμηνείας (Hennisetal., 1994). Η μεθοδολογική στάση την οποία υιοθετεί δεν προϋποθέτει την απουσία αξιών, αλλά την επίγνωση του πλαισίου μέσα στο οποίο αυτές λειτουργούν (Beetham, 2018).

Η έννοια της ορθολογικότητας (Rationalität) κατέχει κεντρική θέση στο έργο του Weber και αποτελεί τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στη μεθοδολογία του και τη θεωρία του για την κοινωνική οργάνωση (Beckeretal., 2018). Ο Weber διακρίνει τέσσερις τύπους κοινωνικής δράσης: την παραδοσιακή, την συναισθηματική, την αξιολογικά ορθολογική και την σκοπολογικά ορθολογική. Μέσα από αυτή τη διάκριση επιχειρεί να δείξει ότι οι κοινωνίες εξελίσσονται προς μια αυξανόμενη ορθολογικοποίηση των πράξεων και των θεσμών τους. Το φαινόμενο αυτό, το οποίο ονομάζει εξορθολογισμό (Rationalisierung), αποτελεί βασικό στοιχείο της νεωτερικότητας, καθώς η πίστη και η παράδοση υποχωρούν υπέρ της υπολογιστικής λογικής, της γραφειοκρατικής οργάνωσης και της τεχνικής αποδοτικότητας (Oakes, 1983).

Η γραφειοκρατία αναδεικνύεται, στο πλαίσιο αυτό, ως το ύψιστο παράδειγμα της ορθολογικής κυριαρχίας. Η εξουσία παύει να θεμελιώνεται στην προσωπικότητα ή στη θρησκευτική έμπνευση και εδραιώνεται πάνω στη νομιμότητα και στην τεχνική εξειδίκευση (Sageretal., 2009).

Ο Weber, ωστόσο, βλέπει αυτή τη διαδικασία όχι μόνο ως πρόοδο, αλλά και ως παγίδα του σιδερένιου κλωβού (stahlhartesGehäuse), μέσα στον οποίο ο άνθρωπος κινδυνεύει να απωλέσει την πνευματική του ελευθερία. Η ίδια αυτή διαλεκτική μεταξύ αυθορμητισμού και ορθολογισμού, πίστης και θεσμού, αποτελεί το υπόβαθρο πάνω στο οποίο αναπτύσσεται η θεωρία του για τη χαρισματική εξουσία, η οποία εισάγει το στοιχείο της δημιουργικής ανανέωσης μέσα σε έναν κόσμο αυξανόμενης τυποποίησης (Baehr, 2001).

Η μεθοδολογία του Weber, λοιπόν, συνιστά μια ολοκληρωμένη επιστημολογική πρόταση που συνδυάζει την κατανόηση των νοημάτων με την ερμηνεία των κοινωνικών δομών, χωρίς να θυσιάζει την ιστορική ιδιαιτερότητα των φαινομένων. Μέσω του ιδεατού τύπου, της αξιακής ουδετερότητας και της θεωρίας της κοινωνικής δράσης, ο Weber θεμελιώνει μια

μορφή κοινωνικής επιστήμης που δεν περιορίζεται σε απλές περιγραφές, αλλά επιδιώκει τη νοηματοδοτημένη ερμηνεία της ιστορίας. Η συμβολή του έγκειται στο ότι προσφέρει ένα μεθοδολογικό πλαίσιο που μπορεί να εξηγήσει τόσο τη γένεση των κοινωνικών θεσμών όσο και τις εξαιρετικές, χαρισματικές παρεκκλίσεις που τους ανανεώνουν (Wolin, 1981).

Η διπλή διάσταση που περιλαμβάνει τη σταθερότητα των θεσμών και τη δυναμική της χαρισματικής ανατροπής αποτελεί τον πυρήνα της βεμπεριανής σκέψης και τη θεωρητική προϋπόθεση για την κατανόηση της έννοιας του χαρίσματος, όπως αυτή θα αναπτυχθεί στα επόμενα κεφάλαια (Beetham, 2018).

1.2 Οι τύποι εξουσίας. Η παραδοσιακή, η νομική και η χαρισματική εξουσία

Στο έργο του Max Weber, η έννοια της εξουσίας (Herrschaft) καταλαμβάνει κεντρική θέση ως θεμελιώδης διάσταση της κοινωνικής οργάνωσης και της νομιμοποίησης των θεσμών (Breuilly, 2011). Ο Weber δεν αντιλαμβάνεται την εξουσία ως απλή επιβολή βίας ή κυριαρχίας, αλλά ως σχέση νομιμοποιημένης υπακοής, όπου οι δρώντες αποδέχονται εθελοντικά την κυριαρχία ενός προσώπου ή θεσμού, επειδή τη θεωρούν δικαιολογημένη. Η διάκριση ανάμεσα στην ωμή δύναμη και στη νομιμοποιημένη εξουσία αποτελεί τον άξονα γύρω από τον οποίο περιστρέφεται η θεωρία του για τους τύπους εξουσίας (Weber, 2019).

Ο Weber υποστηρίζει ότι κάθε μορφή κυριαρχίας που διατηρείται στο χρόνο στηρίζεται σε κάποια μορφή νομιμοποίησης (Legitimität). Η νομιμοποίηση, κατά τον ίδιο, είναι η πίστη στην εγκυρότητα μιας δεδομένης τάξης, δηλαδή η πεποίθηση ότι ο συγκεκριμένος τρόπος άσκησης της εξουσίας είναι σωστός ή θεμιτός (Weber&Cohn, 2006).

Η αποδοχή αυτή από τους κυβερνώνμενους είναι εκείνη που μετατρέπει τη δύναμη σε εξουσία και εξασφαλίζει τη σταθερότητα του κοινωνικού συστήματος. Ο Weber διακρίνει τρεις καθαρούς τύπους νομιμοποιημένης κυριαρχίας, την παραδοσιακή, τη νομική-ορθολογική και τη χαρισματική. Οι τύποι αυτοί δεν υπάρχουν στην καθάρη τους μορφή στην ιστορική πραγματικότητα, αλλά λειτουργούν ως ιδεατοί τύποι που επιτρέπουν τη συγκριτική κατανόηση των ποικίλων μορφών εξουσίας που εμφανίζονται στις κοινωνίες (Wæraas, 2018).

Η παραδοσιακή εξουσία βασίζεται στην πίστη στην ιερότητα της παράδοσης και στη νομιμότητα αυτών που την ενσαρκώνουν. Είναι η μορφή κυριαρχίας που χαρακτηρίζει τις

προνεωτερικές κοινωνίες, όπου η υπακοή απορρέει από την αίσθηση του καθήκοντος προς την κληρονομημένη τάξη. Οι βασιλιάδες, οι φυλάρχοι, οι πατριάρχες, ασκούν εξουσία όχι επειδή είναι προσωπικά χαρισματικοί ή θεσμικά νομιμοποιημένοι, αλλά ακολουθώντας μία παράδοση (Weber&Cohn, 2006).

Ο Weber παρατηρεί ότι η παραδοσιακή εξουσία είναι σταθερή και προβλέψιμη, αλλά ταυτόχρονα αντιτίθεται στην καινοτομία, καθώς κάθε μεταβολή θεωρείται απειλή για τη συνέχεια του εθίμου. Η γραφειοκρατική οργάνωση, οι νόμοι και οι κανόνες είναι ελάχιστα ανεπτυγμένοι, και η υπακοή στηρίζεται σε προσωπικούς δεσμούς και σε ένα σύστημα πίστης όπου το παρελθόν καθορίζει το παρόν. Στην ουσία της, η παραδοσιακή εξουσία είναι πατρική και πατερναλιστική, ενσαρκώνοντας την ιδέα της εξουσίας ως φυσικής τάξης πραγμάτων (Breuilly, 2011).

Αντίθετα, η νομική-ορθολογική εξουσία είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα της νεωτερικότητας. Θεμελιώνεται όχι σε πρόσωπα ή παραδόσεις, αλλά σε αντικειμενικούς κανόνες και θεσμικές διαδικασίες. Οι δρώντες δεν υπακούν επειδή πιστεύουν στο κύρος ενός ατόμου, αλλά επειδή αναγνωρίζουν την εγκυρότητα του νόμου και τη νομιμότητα της διαδικασίας. Ο Weber βλέπει στη μορφή αυτή την ανώτερη έκφραση της ορθολογικοποίησης του δυτικού πολιτισμού. Το πρότυπό της είναι η γραφειοκρατία, στην οποία η εξουσία ασκείται μέσω προκαθορισμένων ρόλων, σαφών καθηκόντων και ιεραρχικής δομής. Ο νόμος αντικαθιστά την παράδοση, και η νομιμότητα (Legitimität) απορρέει από την ορθολογική πίστη στο σύστημα κανόνων (Wæraas, 2018).

Η νομική εξουσία παρουσιάζεται ως το αποκορύφωμα μιας ιστορικής διαδικασίας απομάγευσης (*Entzauberung*) του κόσμου. Ενώ η παραδοσιακή εξουσία είναι εμποτισμένη από θρησκευτικό συναίσθημα και μυθολογική συνείδηση, η ορθολογική εξουσία στηρίζεται στη λογική, την τεχνική και την τυποποίηση. Η αποτελεσματικότητα, η προβλεψιμότητα και η απρόσωπη τήρηση των κανόνων εξασφαλίζουν την ανθεκτικότητα και τη μακροβιότητα των σύγχρονων θεσμών. Ωστόσο, ο Weber προειδοποιεί ότι αυτή η μορφή εξουσίας, ενώ απελευθερώνει τον άνθρωπο από την αυθαιρεσία της παράδοσης, τον φυλακίζει στον σιδερένιο κλωβό της γραφειοκρατίας, όπου η ελευθερία και η δημιουργικότητα υποχωρούν μπροστά στην ψυχρή λογική της αποτελεσματικότητας (Weischenberg, 2012).

Σε αυτό το σημείο εισέρχεται η τρίτη μορφή, η χαρισματική εξουσία, που ο Weber τη θεωρεί ως την πιο καθαρά δημιουργική και επαναστατική μορφή κυριαρχίας. Το χάρισμα

(Charisma) είναι, κατά τον Weber, η έκτακτη ποιότητα της προσωπικότητας που προκαλεί πίστη και αφοσίωση στους άλλους (Breuilly, 2011).

Δεν πρόκειται για μια θεσμικά κατοχυρωμένη ή κοινωνικά κληρονομημένη θέση, αλλά για ένα προσωπικό χάρισμα που αναγνωρίζεται αυθόρμητα από μια κοινότητα πιστών ή οπαδών. Ο χαρισματικός ηγέτης δεν ζητά υπακοή βάσει νόμου ή παράδοσης, αλλά την επιβάλλει μέσω της πίστης στην αποστολή του. Είναι εκείνος που έχει σταλεί, που καλείται να επιφέρει αλλαγή ή σωτηρία. Ο προφήτης, ο επαναστάτης, ο στρατιωτικός ηγέτης, ο κοινωνικός μεταρρυθμιστής, ο οποίος ενσαρκώνει το πνεύμα της εποχής (Weber&Cohn, 2006).

Η χαρισματική εξουσία είναι εξ ορισμού αντιθεσμική και αντι-παραδοσιακή. Εμφανίζεται σε περιόδους κρίσης, όταν οι καθιερωμένες μορφές νομιμοποίησης έχουν καταρρεύσει, και λειτουργεί ως δύναμη ριζικής ανανέωσης (Vahland, 1999). Ο Weber βλέπει στο χάρισμα την πηγή κάθε δημιουργικής μεταβολής μέσα στην ιστορία, καθώς ο χαρισματικός ηγέτης εισάγει νέες αξίες και επαναπροσδιορίζει τη συλλογική πίστη. Ωστόσο, αυτή η μορφή εξουσίας είναι εξαιρετικά εύθραυστη, δεδομένου ότι εξαρτάται από τη συνεχή πίστη των οπαδών και την προσωπική δύναμη του ηγέτη. Μόλις το πρόσωπο εκλείψει ή η πίστη εξασθενήσει, το χάρισμα εκφυλίζεται ή θεσμοποιείται, μετατρέπόμενο σε παραδοσιακή ή νομική εξουσία. Ο Weber ονομάζει αυτή τη διαδικασία εξορθολογισμό ή ρουτινοποίηση του χαρίσματος (RoutinisierungdesCharismas) (Cabbuag, 2016).

Η διαδικασία αυτή είναι καίρια για την κατανόηση της κοινωνικής εξέλιξης, καθώς η χαρισματική έμπνευση, για να επιβιώσει, χρειάζεται να μετατραπεί σε θεσμό. Έτσι, η επαναστατική ορμή που ανατρέπει την τάξη πραγμάτων σταδιακά σταθεροποιείται, αποκρυσταλλώνεται και εισέρχεται στον μηχανισμό του ορθολογισμού. Ο προφήτης γίνεται ιερέας, ο επαναστάτης κυβερνήτης, ο ηγέτης διοικητής, το προσωπικό χάρισμα χάνει τη ζωντάνια του, αλλά κληροδοτεί νέες μορφές νομιμοποίησης. Η θεσμοποίηση του χαρίσματος αποτελεί, κατά τον Weber, την κινητήρια δύναμη της ιστορικής μετάβασης από την εμπνευσμένη κοινότητα στην οργανωμένη κοινωνία (Wæraas, 2018).

Οι τρεις αυτοί τύποι εξουσίας δεν πρέπει να ιδωθούν ως διαδοχικά στάδια ή ως εξελικτική αλυσίδα, αλλά ως συμπληρωματικά πρότυπα που συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν. Κάθε κοινωνία συνδυάζει στοιχεία και από τους τρεις τύπους, δεδομένου ότι ο χαρισματικός ηγέτης μπορεί να αντλεί δύναμη από την παράδοση, ενώ ταυτόχρονα να λειτουργεί μέσα σε νομικές δομές, η γραφειοκρατία μπορεί να αποκτήσει παραδοσιακό κύρος και οι δημοκρατικοί θεσμοί μπορούν να αναγεννώνται μέσω χαρισματικών μορφών. Η δυναμική

συνύπαρξη καθιστά το σχήμα του Weber αναλυτικά εύπλαστο και ιστορικά διαχρονικό (Weber&Cohn, 2006).

Η πρωτοτυπία της βεμπεριανής τυπολογίας έγκειται στο ότι μετατοπίζει το ερώτημα από το πώς ασκείται η εξουσία στο γιατί γίνεται αποδεκτή η εξουσία. Η εστίαση στη νομιμοποίηση αποκαλύπτει την ψυχολογική και κοινωνική διάσταση της υπακοής, αναδεικνύοντας τον ρόλο των πεποιθήσεων, της πίστης και των αξιών στη διατήρηση των κοινωνικών θεσμών. Έτσι, η εξουσία δεν παρουσιάζεται ως εξωτερικός καταναγκασμός, αλλά ως σχέση νοήματος, μια μορφή κοινωνικής πίστης που ενώνει κυβερνώντες και κυβερνώμενους σε ένα κοινό πλαίσιο αξιών (Schnepel, 1987).

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Weber αντιμετωπίζει τη χαρισματική εξουσία ως πηγή καινοτομίας, πνευματικής αναγέννησης και δημιουργίας νέων μορφών ζωής, ενώ παράλληλα αναγνωρίζει τον κίνδυνο της αυθαιρεσίας, του μυστικισμού και της προσωπολατρίας. Η διττή στάση του αποτυπώνει το βάθος της σκέψης του, η οποία αντιλαμβάνεται την ιστορία ως πεδίο σύγκρουσης ανάμεσα στην ανάγκη για τάξη και στην επιθυμία για ελευθερία, ανάμεσα στη θεσμική σταθερότητα και στη χαρισματική ανατροπή (Wæraas, 2018).

Η ανάλυση των τύπων εξουσίας του Weber αποτελεί, επομένως, όχι μόνο ένα θεωρητικό εργαλείο κατανόησης των κοινωνικών συστημάτων, αλλά και μια φιλοσοφική τοποθέτηση απέναντι στο ζήτημα της ανθρώπινης νομιμοποίησης και ελευθερίας. Μέσα από αυτήν τη θεμελιώδη τριχοτόμηση, ο Weber προσφέρει ένα ερμηνευτικό πλαίσιο που μπορεί να εφαρμοστεί σε ποικίλα ιστορικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα, από τις θεοκρατικές κοινωνίες της αρχαιότητας έως τα δημοκρατικά και γραφειοκρατικά κράτη του σύγχρονου κόσμου (Cabbuag, 2016).

Η σημασία της θεωρίας αυτής υπερβαίνει τη σφαίρα της κοινωνιολογίας και καθίσταται εργαλείο ανάλυσης για τη θεολογία, την πολιτική επιστήμη και τη φιλοσοφία της ιστορίας. Και πάνω σε αυτό το τρίπτυχο, παράδοση, ορθολογισμός, χάρισμα, οικοδομείται ολόκληρη η βεμπεριανή θεώρηση της κοινωνικής νομιμοποίησης, με το χάρισμα να αναδεικνύεται ως το πιο ανήσυχο, γόνιμο και τραγικό στοιχείο αυτής της τριάδας. Πρόκειται για το στοιχείο εκείνο που αναζωογονεί τη θεσμική στασιμότητα και το ταυτόχρονο όριο που αποκαλύπτει την ευθραυστότητα κάθε ανθρώπινης μορφής εξουσίας (Wæraas, 2018).

1.3 Η έννοια της νομιμοποίησης

Η έννοια της νομιμοποίησης αποτελεί τον πυρήνα της βεμπεριανής θεωρίας για την εξουσία και ταυτόχρονα τη μεθοδολογική γέφυρα που συνδέει την ψυχολογική, κοινωνική και πολιτισμική διάσταση της υπακοής. Για τον Max Weber, η κοινωνική τάξη δεν μπορεί να διατηρηθεί μόνο μέσω εξαναγκασμού ή συμφέροντος, αλλά χρειάζεται να συνοδεύεται από την πίστη στην εγκυρότητα της τάξης πραγμάτων (Küenzlen, 2005).

Με άλλα λόγια, για να είναι βιώσιμη μια μορφή εξουσίας, πρέπει οι άνθρωποι να πιστεύουν ότι η υπακοή τους είναι «σωστή» και «δικαιολογημένη». Αυτή η πίστη συνιστά το θεμέλιο της νομιμοποίησης, η οποία καθιστά την εξουσία νομιμοποιημένη κυριαρχία (*legitimate Herrschaft*) και όχι κυριαρχία μέσω βίας (Beetham, 1991).

Ο Weber διαχωρίζει τη νομιμοποίηση από τη δύναμη. Η δύναμη (*Macht*) είναι η δυνατότητα ενός δρώντος να επιβάλλει τη βούλησή του παρά την αντίσταση των άλλων, η εξουσία (*Herrschaft*), αντίθετα, είναι η αποδοχή αυτής της βούλησης ως θεμιτής (Uphoff, 1989). Η διαφορά είναι λεπτή αλλά θεμελιώδης καθώς η εξουσία προϋποθέτει συναίνεση, έστω και παθητική, και αυτή η συναίνεση εδράζεται στην πεποίθηση ότι ο άρχων έχει το δικαίωμα να κυβερνά. Το ερώτημα που απασχολεί τον Weber δεν είναι, λοιπόν, «ποιος έχει την εξουσία», αλλά «γιατί οι άνθρωποι υπακούουν». Η απάντηση βρίσκεται στον μηχανισμό της νομιμοποίησης, δηλαδή στη διαδικασία μέσω της οποίας η εξουσία καθίσταται αποδεκτή ως νόμιμη και δεσμευτική (Spencer, 1970).

Η νομιμοποίηση, για τον Weber, είναι πάνω απ' όλα ένα ψυχοκοινωνικό φαινόμενο. Δεν αφορά μόνο τις τυπικές μορφές δικαίου, αλλά τη βαθύτερη πίστη των ανθρώπων στην ορθότητα ενός συστήματος. Η πίστη αυτή έχει ιστορικές ρίζες και διαμορφώνεται μέσα από την παράδοση, την ιδεολογία ή τη θρησκεία. Ο Weber επισημαίνει ότι η νομιμοποίηση μπορεί να πάρει πολλές μορφές, από την πίστη στην ιερότητα των εθίμων μέχρι την εμπιστοσύνη στη νομική διαδικασία ή τη λατρεία ενός χαρισματικού ηγέτη. Κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ότι μετατρέπουν την υποχρέωση σε πεποίθηση, καθιστώντας την εξουσία σταθερή και ανθεκτική (Uphoff, 1989).

Η ανάλυση της νομιμοποίησης δεν μπορεί να διαχωριστεί από την έννοια της αξίας (*Wert*). Για τον Weber, η νομιμότητα ενός συστήματος δεν προκύπτει αυτόματα από τη λογική του, αλλά από το αξιακό του υπόβαθρο. Κάθε κοινωνία αποδέχεται έναν τύπο εξουσίας επειδή αντανakλά τις αξίες που θεωρεί ιερές ή αυτονόητες. Στις παραδοσιακές κοινωνίες, η αξία

είναι η συνέχεια του εθίμου, στις νομικές κοινωνίες, η αξία είναι η υπακοή στους κανόνες, ενώ στις χαρισματικές μορφές, η αξία εστιάζει στην πίστη στο πρόσωπο και στο κάλεσμα του ηγέτη. Η μετατόπιση του άξονα της νομιμοποίησης, από τη συλλογική παράδοση προς την ατομική αποστολή, είναι που καθιστά το χάρισμα μοναδικό και, ταυτόχρονα, εύθραυστο (Gordon, 2009).

Η νομιμοποίηση, επομένως, λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικής συνοχής. Εφόσον οι άνθρωποι πιστεύουν ότι ο κόσμος τους διέπεται από μια δίκαιη τάξη, η κοινωνική ζωή μπορεί να συνεχίζεται χωρίς συνεχή χρήση βίας ή καταναγκασμού. Ο Weber αντιλαμβάνεται τη νομιμοποίηση ως το αόρατο θεμέλιο κάθε σταθερής κοινωνικής δομής, χωρίς αυτήν, η εξουσία μετατρέπεται σε απλή κυριαρχία του ισχυρότερου, και η κοινωνία σε μηχανισμό βίαιης επιβολής. Η κρίση νομιμοποίησης, αντίθετα, οδηγεί αναπόφευκτα σε χαρισματικές εκρήξεις, δηλαδή στην εμφάνιση προσώπων ή κινήματων που αμφισβητούν την υπάρχουσα τάξη και επιχειρούν να την αναγεννήσουν (Spencer, 1970).

Η διαλεκτική σταθερότητας και ρήξης αποτελεί θεμέλιο της κοινωνικής θεωρίας του Weber. Κάθε μορφή εξουσίας, μόλις παγιωθεί, τείνει να αναπαράγει τον εαυτό της μέσω θεσμών και κανόνων· ωστόσο, η ίδια η σταθερότητα αυτή δημιουργεί έναν εσωτερικό κορεσμό που καλεί την εμφάνιση του χαρισματικού στοιχείου. Ο χαρισματικός ηγέτης έρχεται, έτσι, ως απάντηση σε μια κρίση νομιμοποίησης. Η κοινωνία, όταν χάνει την πίστη της στους θεσμούς, αναζητά νέα πηγή νοήματος και πίστης σε πρόσωπα που φαίνονται εκλεκτά ή απεσταλμένα να εκπληρώσουν μία αποστολή. Το χάρισμα, επομένως, δεν είναι μόνο ψυχολογικό χαρακτηριστικό, αλλά μορφή αναγέννησης της νομιμότητας σε περιόδους αποσύνθεσης του ορθολογικού ή παραδοσιακού συστήματος (Houghton, 2010).

Ο Weber αναγνωρίζει ότι η νομιμοποίηση μπορεί να λάβει διαφορετικούς βαθμούς ορθολογικότητας. Στις προνεωτερικές κοινωνίες, η νομιμότητα είναι σχεδόν μυθική, βασισμένη στη θρησκευτική αυθεντία και στο θέλημα των θεών. Στη νεωτερικότητα, μετατρέπεται σε νομική τυποποίηση και σε πίστη στις διαδικασίες. Η ιστορία, ωστόσο, δεν είναι γραμμική, ο κύκλος παραδοσιακής, ορθολογικής, χαρισματικής εξουσίας επαναλαμβάνεται. Η νομιμοποίηση δεν είναι ποτέ δεδομένη, αλλά ένα διαρκές εγχείρημα που χρειάζεται να ανανεώνεται, να πείθει και να συγκινεί. Η απώλειά της σηματοδοτεί την αρχή της κοινωνικής κρίσης (Houghton, 2010).

Η ψυχολογία της νομιμοποίησης στον Weber είναι άρρηκτα δεμένη με το θρησκευτικό του ενδιαφέρον. Όπως η πίστη στον Θεό θεμελιώνει την ηθική τάξη του κόσμου, έτσι και η πίστη

στην εγκυρότητα της εξουσίας θεμελιώνει την πολιτική τάξη. Ο Weber βλέπει τη θρησκεία ως την αρχαιότερη μορφή νομιμοποίησης, οι ιερείς, οι προφήτες και οι χαρισματικοί καθοδηγητές λειτουργούν ως διαμεσολαβητές ανάμεσα στο υπερβατικό και το κοινωνικό. Όταν το θρησκευτικό υπόβαθρο υποχωρεί, η κοινωνία επιχειρεί να το αντικαταστήσει με τη λογική και το δίκαιο, αλλά το συναισθηματικό κενό που αφήνει αυτή η απώλεια ανοίγει τον δρόμο για την επιστροφή του χαρισματικού φαινομένου (Gordon, 2009).

Η νομιμοποίηση, επομένως, είναι υπαρξιακή ανάγκη του ανθρώπου και όχι ένα εργαλείο για την επιβολή της εξουσίας. Ο άνθρωπος χρειάζεται να πιστεύει ότι η τάξη μέσα στην οποία ζει έχει νόημα και σκοπό. Είτε πρόκειται για τη θεϊκή πρόνοια είτε για το πνεύμα του νόμου, αυτή η πίστη προσφέρει σταθερότητα και κατεύθυνση (Houghton, 2010). Ο Weber, βαθύτατα επηρεασμένος από την κρίση αξιών της Ευρώπης του 20ού αιώνα, είδε στη νομιμοποίηση το τελευταίο καταφύγιο της ανθρώπινης νοηματοδότησης μέσα σ' έναν κόσμο που απομαγεύεται. Όταν η πίστη στις παραδοσιακές αξίες καταρρέει και ο ορθολογισμός αδυνατεί να εμπνεύσει, το χάρισμα αναδύεται ως η ύστατη μορφή νομιμοποίησης, ως μια έκρηξη πίστης και ενθουσιασμού που ξαναδίνει νόημα σε μια κοινωνία παγωμένη από τον τυπικό ορθολογισμό (Uphoff, 1989).

Η έννοια της νομιμοποίησης, λοιπόν, αποτελεί όχι μόνο εργαλείο κοινωνιολογικής ερμηνείας, αλλά και ηθικο-φιλοσοφική αντίληψη της ανθρώπινης ανάγκης για νόημα και συνοχή. Κάθε κοινωνία, προκειμένου να επιβιώσει, χρειάζεται ένα αφήγημα νομιμότητας, και κάθε αφήγημα, αργά ή γρήγορα, φθείρεται και ζητά ανανέωση (Gordon, 2009).

Μέσα σε αυτή την κυκλική κίνηση εδράζεται το διαχρονικό ενδιαφέρον της βεμπεριανής θεωρίας, η οποία αναπτύσσεται μέσα από θεωρητικές προσεγγίσεις όπως η διαλεκτική της νομιμοποίησης και του χαρίσματος, του θεσμού και της πίστης, της τάξης και της ανατροπής. Η διαλεκτική αυτή θα αποτελέσει το επίκεντρο της επόμενης ενότητας, όπου η έννοια του χαρίσματος αναλύεται ως η πιο δυναμική, δημιουργική και ταυτόχρονα επικίνδυνη μορφή νομιμοποιημένης εξουσίας (Uphoff, 1989).

Κεφάλαιο 2: Το χάρισμα στη σκέψη του Max Weber

2.1 Η χαρισματική εξουσία και τα χαρακτηριστικά της

Η έννοια του χαρίσματος (Charisma) κατέχει κεντρική θέση στη βεμπεριανή θεωρία της εξουσίας, αποτελώντας ένα από τα πιο πρωτότυπα αλλά και γόνιμα στοιχεία του έργου του (Houghton, 2010). Για τον Max Weber, το χάρισμα αποτελεί μια μορφή νομιμοποιημένης εξουσίας, ριζικά διαφορετική από την παραδοσιακή και τη νομική-ορθολογική. Η χαρισματική εξουσία είναι, όπως σημειώνει ο ίδιος, η πίστη στην έκτακτη, υπερφυσική ή τουλάχιστον εξαιρετική ποιότητα ενός προσώπου που αναγνωρίζεται από μια κοινότητα ακολούθων. Στον πυρήνα της βρίσκεται η εμπιστοσύνη των πιστών, μια πίστη όχι στο θεσμό ή στην παράδοση, αλλά στο άτομο που ενσαρκώνει μια αποστολή, ένα κάλεσμα, μια εξαιρετική ικανότητα (House, 1999).

Ο Weber θεωρεί ότι η χαρισματική εξουσία αποτελεί την κατεξοχήν επαναστατική δύναμη της ιστορίας. Αναδύεται σε περιόδους κρίσης, όπου η υπάρχουσα τάξη έχει χάσει τη νομιμοποίησή της, και εκφράζει την ανάγκη των ανθρώπων για νόημα, λύτρωση και αλλαγή (Smith, 1998). Ο χαρισματικός ηγέτης εμφανίζεται ως εκείνος που καλείται να φέρει τη σωτηρία ή την ανανέωση, δεν είναι προϊόν της κανονικότητας, αλλά της εξαίρεσης. Ο Weber μιλά για μια έκτακτη κατάσταση πίστης, όπου οι άνθρωποι παραχωρούν την υπακοή τους όχι λόγω υποχρέωσης, αλλά λόγω συγκίνησης, ενθουσιασμού και εμπιστοσύνης στην αποστολή του ηγέτη. Η σχέση ανάμεσα στον ηγέτη και τους οπαδούς του είναι σχέση πίστης και συναισθηματικής αφοσίωσης, όχι θεσμικής εξάρτησης (Tucker, 2017).

Η χαρισματική εξουσία έχει, επομένως, αντιθεσμικό και αντιγραφειοκρατικό χαρακτήρα. Αντιπαράτίθεται τόσο στην παραδοσιακή στατικότητα όσο και στον ορθολογικό τυποποιημένο κανόνα. Είναι η προσωρινή, εκρηκτική δύναμη που αναστατώνει την καθεστηκυία τάξη. Ο Weber τη συσχετίζει με την αποστολή του προφήτη, του ήρωα, του μεταρρυθμιστή, του στρατηγού, του ιδρυτή ενός κινήματος. Όλοι αυτοί οι τύποι, αν και ιστορικά διαφορετικοί, έχουν ένα κοινό στοιχείο, καθώς εγείρουν την πίστη, ανατρέπουν τα δεδομένα και εμπνέουν το κοινό δράση. Το χάρισμα είναι, κατά μία έννοια, η μορφή της εξουσίας που γεννιέται από το θαύμα, από το απρόβλεπτο, από την αίσθηση ότι κάτι ανώτερο δρα μέσα από το άτομο (Adair-Totef, 2020).

Η δύναμη του χαρίσματος δεν έγκειται στο θεσμό, αλλά στην πίστη των άλλων. Δεν υπάρχει χαρισματικός ηγέτης χωρίς κοινότητα πιστών·, συνεπώς, το χάρισμα είναι μια σχέση αναγνώρισης. Ο Weber τονίζει ότι η χαρισματική εξουσία δεν είναι αντικειμενική, αλλά σχεσιακή, καθώς υπάρχει μόνο εφόσον οι άλλοι αναγνωρίζουν στον ηγέτη την εξαιρετική του φύση. Η αναγνώριση του χαρίσματος μπορεί να προκύψει από θαύματα, επιτυχίες, ρητορική δύναμη, ή ακόμη και από συλλογική αυθυποβολή σε μια κοινή αυταπάτη. Η νομιμοποίηση του χαρισματικού ηγέτη δεν προέρχεται από τον νόμο, αλλά από το συναίσθημα, συνεπώς δεν επιβάλλεται, αλλά εμπνέεται και δε βασίζεται πάντα στη λογική (Tucker, 2017).

Ο Weber ορίζει το χάρισμα ως έκτακτη ποιότητα που θεωρείται υπερφυσική ή τουλάχιστον ασυνήθιστη, προσθέτοντας όμως ότι η ουσία του δεν βρίσκεται στην αντικειμενική ύπαρξη αυτής της ποιότητας, αλλά στην πίστη ότι υπάρχει. Η χαρισματική εξουσία, επομένως, είναι μια κοινωνική κατασκευή πίστης. Ο ηγέτης μπορεί να είναι πράγματι εξαιρετικός ή απλώς να θεωρείται τέτοιος, η ουσία βρίσκεται στο αποτέλεσμα, στη δημιουργία μιας σχέσης υπακοής που βασίζεται στη συγκίνηση και στην ελπίδα. Με αυτό τον τρόπο, ο Weber εισάγει ένα πρότυπο εξουσίας βαθύτατα ψυχολογικό, αλλά ταυτόχρονα κοινωνιολογικά μετρήσιμο, καθώς βασίζεται στην αντίληψη της κοινότητας (Adair-Totef, 2020).

Η χαρισματική εξουσία έχει προσωπικό χαρακτήρα. Δεν μεταβιβάζεται, δεν κληρονομείται, δεν θεσμοποιείται εκ προοιμίου. Είναι δεμένη με το πρόσωπο του ηγέτη και σβήνει μαζί του, εκτός αν μετατραπεί σε άλλη μορφή εξουσίας. Ο Weber αναφέρει χαρακτηριστικά ότι το χάρισμα είναι προσωρινό, ασταθές, εξαρτώμενο από την πίστη. Η ίδια αυτή αστάθεια είναι και η πηγή της δημιουργικότητάς του. Όπως τονίζει, χωρίς αυτή την έκτακτη μορφή εξουσίας, η ιστορία θα ήταν ένας αέναος μηχανισμός επανάληψης. Το χάρισμα είναι η ρωγμή μέσα στο σύστημα που επιτρέπει το καινούριο και την αλλαγή (Smith, 1998).

Η χαρισματική κοινότητα (*charismatische Gemeinschaft*), η οποία σχηματίζεται γύρω από τον ηγέτη, αποτελεί έναν ιδιαίτερο τύπο κοινωνικής ομάδας. Η συνοχή της δεν βασίζεται σε κανόνες, αλλά σε πίστη και ενθουσιασμό. Οι οπαδοί νιώθουν ότι συμμετέχουν σε κάτι ιερό, σε μια αποστολή που υπερβαίνει τα καθημερινά όρια (Baehr, 2017). Ο Weber χρησιμοποιεί συχνά τον όρο *Gefolgschaft*, που σημαίνει κοινότητα ακολούθων, για να περιγράψει αυτόν τον δεσμό. Πρόκειται για μια συναισθηματική-πνευματική συμμαχία, όπου η προσωπική βεβαιότητα αντικαθιστά τον θεσμό και η αυθόρμητη πίστη αντικαθιστά τον κανόνα. Μέσα σε αυτή τη χαρισματική σχέση, η ατομική συνείδηση ενώνεται με το συλλογικό αίσθημα αποστολής (Cavalli, 2014).

Ωστόσο, ο Weber επισημαίνει ότι το χάρισμα εμπεριέχει και έναν εν δυνάμει κίνδυνο, τη μετατροπή του σε τυφλή λατρεία προσώπου. Όσο η πίστη παραμένει γνήσια, το χάρισμα εμπνέει δημιουργία και αναγέννηση, όταν όμως εκφυλίζεται σε μηχανισμό εξουσίας, καταλήγει σε αυταρχισμό ή θρησκευτικό φανατισμό. Η ιστορία βρίθει παραδειγμάτων ηγετών που ξεκίνησαν ως χαρισματικές μορφές και κατέληξαν τυραννικές. Ο Weber, αν και γοητευμένος από τη δύναμη του χαρίσματος, παραμένει βαθύτατα συνειδητός της επικινδυνότητάς του. Το χάρισμα είναι δύναμη καθαρή, αλλά άμορφη, δύναμη που μπορεί να αναγεννήσει ή να καταστρέψει, ανάλογα με το πνεύμα της εποχής (Adair-Totef, 2020).

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα της χαρισματικής εξουσίας είναι η προσωρινότητά της. Δεν μπορεί να διαρκέσει χωρίς να μετασχηματιστεί. Ο Weber αναλύει τη διαδικασία αυτή ως ρουτινοποίηση του χαρίσματος (*Routinierung des Charismas*), κατά την οποία η αρχική, αυθόρμητη πίστη θεσμοποιείται για να διατηρηθεί (Baehr, 2017). Οι οπαδοί, θέλοντας να συνεχίσουν την αποστολή του ηγέτη μετά τον θάνατό του, δημιουργούν θεσμούς, κανόνες, ιεραρχίες. Έτσι, το χάρισμα μετατρέπεται σε παραδοσιακή ή νομική εξουσία. Η διαδικασία αυτή, αν και αναπόφευκτη, σημαίνει την απώλεια της αρχικής πνευματικής έντασης. Ο Weber βλέπει σε αυτή τη μετάβαση μια τραγική ειρωνεία της ιστορίας και το γεγονός ότι ακόμη και η χαρισματική εξουσία δεν μπορεί αν είναι μόνιμη χωρίς να αλλοτριωθεί (Cavalli, 2014).

Η χαρισματική εξουσία διαφέρει επίσης ως προς την οικονομική και κοινωνική της βάση. Σε αντίθεση με τη νομική ή την παραδοσιακή, δεν στηρίζεται σε διοικητικούς μηχανισμούς ή σε οικονομικά συμφέροντα. Οι οπαδοί δεν αμείβονται, αλλά θυσιάζονται. Η σχέση τους με τον ηγέτη είναι σχέση προσφοράς, πίστης και αυταπάρνης. Ο Weber σημειώνει ότι η χαρισματική κοινότητα συχνά απορρίπτει τα υλικά αγαθά και τις κοινωνικές ιεραρχίες, ζώντας σε μια κατάσταση αδελφότητας. Η αντικοσμική, σχεδόν ασκητική διάσταση του χαρίσματος, συνδέει τη θεωρία του Weber με τη θρησκευτική εμπειρία, ιδίως με τις προφητικές μορφές του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού, όπου το χάρισμα εμφανίζεται ως θεϊκό κάλεσμα (Smith, 1998).

Το χάρισμα είναι αφενός μία δύναμη ανατροπής, που διαλύει τις υπάρχουσες μορφές νομιμοποίησης και, αφετέρου, μία δύναμη δημιουργίας, που θεμελιώνει νέες αξίες και θεσμούς (Baehr, 2017). Ο χαρισματικός ηγέτης δεν αρκείται να κυβερνά, αλλά τείνει να αναμορφώνει τον κόσμο των αξιών, να δημιουργεί νέο ήθη και νέο νόημα ζωής. Στον προφήτη, αυτή η δύναμη παίρνει τη μορφή ηθικής αποστολής, στον πολιτικό, τη μορφή εθνικής ή ιδεολογικής αναγέννησης· στον επαναστάτη, τη μορφή κοινωνικής δικαιοσύνης. Ο

Weber βλέπει στο χάρισμα την κινητήρια δύναμη της ιστορικής εξέλιξης, το στοιχείο που ανανεώνει τις κοινωνίες όταν αυτές βυθίζονται στη ρουτίνα (Cavalli, 2014).

Η χαρισματική εξουσία, τέλος, αποτελεί και μορφή υπαρξιακής σχέσης ανάμεσα στον άνθρωπο και την ιστορία. Μέσα από το χάρισμα, ο άνθρωπος επιβεβαιώνει τη δυνατότητά του να υπερβεί τη μοίρα του, να δημιουργήσει κάτι νέο, να εισαγάγει το θαυμαστό μέσα στην κανονικότητα και να αναμορφώσει την επικρατούσα τάξη πραγμάτων (Smith, 1998).

Συνοψίζοντας, το χάρισμα στη σκέψη του Weber είναι μορφή δύναμης και μορφή πίστης ταυτόχρονα. Είναι η στιγμή της ανατροπής μέσα στην ιστορική συνέχεια, η έμπνευση που μεταβάλλει τον θεσμό, η πίστη που μεταμορφώνει τη δύναμη σε αποστολή. Και ακριβώς αυτή η διττή φύση, η αγιότητα και η επικινδυνότητά του, το καθιστά μία από τις πιο διαχρονικές και βαθιά ανθρώπινες έννοιες της κοινωνικής θεωρίας (Adair-Totef, 2020).

2.2 Θρησκευτικές ρίζες και κοινωνιολογική εξέλιξη

Η έννοια του χαρίσματος, όπως την επεξεργάζεται ο Max Weber, έχει βαθιές θεολογικές και θρησκευτικές ρίζες. Δεν είναι τυχαίο ότι ο ίδιος ο όρος προέρχεται από την ελληνική λέξη *χάρις*, που σημαίνει δώρο, ευλογία, θεϊκή εύνοια (Baehr, 2017).

Η μεταφορά αυτής της έννοιας από το θεολογικό στο κοινωνιολογικό πεδίο αποτελεί ένα από τα πιο τολμηρά και καινοτόμα εγχειρήματα του Weber, καθώς επιτρέπει να ερμηνευθεί η πνευματική δύναμη της πίστης ως ιστορική κινητήρια δύναμη (Tucker, 2017).

Ο Weber ξεκινά να αναπτύσσει τη σκέψη του για το χάρισμα μέσα από τη μελέτη των προφητικών μορφών της αρχαιότητας και των μεγάλων θρησκειών. Ο προφήτης, όπως υποστηρίζει, είναι ο κατεξοχήν χαρισματικός ηγέτης, δεν κληρονομεί την εξουσία του ούτε την αντλεί από τον νόμο, αλλά τη θεμελιώνει στην προσωπική του κλήση (*Beruf*) και στην αποστολή που πιστεύει ότι του έχει ανατεθεί από τον Θεό. Η αυθεντία του πηγάζει από τη θεϊκή έμπνευση και από τη δύναμη του λόγου του, που συγκλονίζει και μεταμορφώνει τους ανθρώπους. Ο Weber ξεχωρίζει δύο τύπους προφητών, τον ηθικό-παραδειγματικό, που οδηγεί με το παράδειγμά του, και τον κηρυκτικό, που μεταδίδει το μήνυμα με λόγο και δράση. Και στις δύο περιπτώσεις, η εξουσία τους είναι χαρισματική, διότι στηρίζεται στην πίστη των άλλων ότι αυτοί μιλούν εξ ονόματος του θείου (Schluchter, 1995).

Η θεολογική καταγωγή του χαρίσματος έχει τεράστια σημασία για τη μεταγενέστερη κοινωνιολογική του μορφή. Ο Weber δείχνει πως το χάρισμα, αν και γεννιέται ως

θρησκευτική εμπειρία, διαθέτει μια καθολική κοινωνική δυναμική, είναι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αποδίδουν νόημα σε γεγονότα εξαιρετικά, που διακόπτουν τη ρουτίνα (Joosse, 2014). Στην εποχή των προφητών, το χάρισμα ήταν ένδειξη εκλογής, στον μεσαιωνικό μοναχισμό, ήταν μορφή πνευματικής υπεροχής, στη νεωτερικότητα, μετατρέπεται σε χαρακτηριστικό κοσμικής ηγεσίας. Ο Weber επισημαίνει ότι, όσο οι κοινωνίες εξορθολογίζονται, η πίστη στο υπερφυσικό υποχωρεί, αλλά η ανάγκη για χαρισματική εξουσία παραμένει. Ο προφήτης μπορεί να πεθαίνει, αλλά τη θέση του καταλαμβάνει ο πολιτικός, ο στρατιωτικός ή ο κοινωνικός ηγέτης, που ενσαρκώνει την ίδια ανάγκη για σωτηρία και καθοδήγηση (Adair-Totef, 2020).

Η θρησκευτική ρίζα του χαρίσματος είναι, επομένως, ανθρωπολογική, καθώς ανταποκρίνεται στην ανάγκη του ανθρώπου να βρει ένα πρόσωπο στο οποίο να εναποθέσει την ελπίδα και την πίστη του. Ο Weber, με τη χαρακτηριστική του διεισδυτικότητα, βλέπει ότι η πίστη αυτή δεν είναι λογική, αλλά συναισθηματική και υπαρξιακή. Το χάρισμα δεν εξηγείται, βιώνεται. Είναι ένα κοινωνικό θαύμα, η στιγμή που η κοινότητα αναγνωρίζει στο πρόσωπο του άλλου μια υπερβατική αξία. Ο χαρισματικός ηγέτης, επομένως, δεν αποκτά την εξουσία του, αλλά του δίδεται από την πίστη των άλλων (Joosse, 2014).

Η μετάβαση από τη θρησκευτική στη κοινωνιολογική σημασία του χαρίσματος συνδέεται με τη διαδικασία που ο Weber ονομάζει απομάγευση του κόσμου (*Entzauberung der Welt*). Στον παραδοσιακό κόσμο, η εξουσία είναι ιερή γιατί πηγάζει από το θείο, στον νεωτερικό, η εξουσία πρέπει να νομιμοποιηθεί με ανθρώπινους όρους, τους νόμους, τους θεσμούς αλλά και τη λογική. Ωστόσο, μέσα σε αυτήν την απομάγευση, ο άνθρωπος συνεχίζει να διψά για έμπνευση. Έτσι, το χάρισμα δεν εξαφανίζεται, αλλά μεταμορφώνεται, καθώς από θεϊκή ευλογία γίνεται κοινωνική ενέργεια (Adair-Totef, 2020).

Ο Weber αναλύει αυτήν τη μετάβαση με μοναδική ευαισθησία, καθώς δείχνει πως ο προφητικός λόγος, που κάποτε επαναπροσδιόριζε τη σχέση του ανθρώπου με το ιερό, μετασχηματίζεται στον λόγο του ηγέτη, που επαναπροσδιορίζει τη σχέση του ανθρώπου με την κοινωνία. Στο πρόσωπο του χαρισματικού πολιτικού, η πίστη λαμβάνει νέα μορφή, καθώς δεν είναι πλέον πίστη στον Θεό, αλλά πίστη στην αποστολή, στο όραμα και στο μέλλον. Η πολιτική, έτσι, αποκτά μια σχεδόν μεταφυσική διάσταση, διότι ο ηγέτης δεν πείθει μόνο με λογικά επιχειρήματα, αλλά εμπνέει, συγκινεί, μεταμορφώνει τις συνειδήσεις. Με αυτό τον τρόπο, η χαρισματική πίστη μεταφέρεται από το υπερβατικό στο ιστορικό επίπεδο, καθιστώντας το χάρισμα κοσμική αναπαράσταση του ιερού (Riesebradt, 1999).

Η κοινωνιολογική εξέλιξη του χαρίσματος ακολουθεί την πορεία της κοσμικής εξορθολογίσεως. Όσο οι κοινωνίες γίνονται πιο πολύπλοκες, το αυθόρμητο στοιχείο του χαρίσματος τείνει να περιορίζεται. Η ανάγκη για σταθερότητα οδηγεί στη θεσμοποίηση και στη δημιουργία ιεραρχιών. Ο Weber ονομάζει αυτή τη διαδικασία ρουτινοποίηση του χαρίσματος, όπου η χαρισματική πίστη, για να επιβιώσει, μεταφράζεται σε κανόνες, δόγματα και νόμους. Οι μαθητές του προφήτη γίνονται ιερατείο, οι οπαδοί του ηγέτη δημιουργούν κόμμα, οι συνεργάτες του επαναστάτη οικοδομούν κράτος. Κάθε γενιά, στην προσπάθειά της να διατηρήσει τη μνήμη της έμπνευσης, δημιουργεί θεσμούς που σταδιακά απονευρώνουν το αρχικό πάθος. Η ιστορία, έτσι, προχωρά μέσα από μια διαρκή αντινομία μεταξύ έμπνευσης και τάξης (Joosse, 2014).

Η έννοια του χαρίσματος, επομένως, δεν μπορεί να κατανοηθεί έξω από αυτή τη διαλεκτική. Η θρησκευτική του γέννηση του δίνει ιερότητα, αλλά η κοινωνιολογική του εξέλιξη του δίνει λειτουργικότητα. Το χάρισμα είναι η δύναμη που γεννά την τάξη, και η τάξη είναι ο μηχανισμός που τελικά το απορροφά. Ο Weber δεν προσεγγίζει το φαινόμενο με ρομαντισμό, αλλά με τραγική καθαρότητα, καθώς γνωρίζει ότι χωρίς χάρισμα δεν υπάρχει ιστορία, αλλά χωρίς θεσμοποίηση δεν υπάρχει συνέχεια (Tucker, 2017).

Από αυτήν τη σκοπιά, το χάρισμα στη σκέψη του Weber είναι κάτι πολύ περισσότερο από προσωπικό χαρακτηριστικό ή πολιτική ιδιότητα. Είναι μια οντολογική αρχή κοινωνικού μετασχηματισμού, ένα ρεύμα που ξεκινά από την πνευματική αποκάλυψη και καταλήγει στην ιστορική δημιουργία. Στον προφήτη γεννιέται ως αποκάλυψη, στον ήρωα ως δράση, στον ηγέτη ως όραμα. Η εξέλιξή του από το ιερό στο κοσμικό δεν σημαίνει αποδυνάμωση, αλλά μεταμόρφωση, καθώς το θρησκευτικό πάθος γίνεται κοινωνική πίστη, και η πνευματική αυθεντία πολιτική ισχύς (Riesebrodt, 1999).

Έτσι, το χάρισμα, όπως το περιγράφει ο Weber, είναι μια αέναη μετάβαση ανάμεσα στο πνευματικό και στο ιστορικό. Είναι η γέφυρα ανάμεσα στο θείο και στο ανθρώπινο, ανάμεσα στο υπερβατικό κάλεσμα και στη γήινη δράση. Τα πολύπλοκα και σύνθετα αυτά χαρακτηριστικά που διέπουν την έννοια, αναδεικνύουν γιατί η χαρισματική εξουσία παραμένει πάντοτε επίκαιρη (Adair-Totef, 2020).

2.3 Η θεσμοποίηση του χαρίσματος

Η χαρισματική εξουσία, όπως την περιγράφει ο Max Weber, είναι εκ φύσεως ασταθής και παροδική. Εμφανίζεται ως ρήξη, ως έκτακτη στιγμή πίστης, ως γεγονός που δεν μπορεί να

προβλεφθεί ούτε να επαναληφθεί. Ωστόσο, καμία κοινωνία δεν μπορεί να επιβιώσει μέσα σε διαρκή ένταση, ενθουσιασμό και αστάθεια. Το χάρισμα, για να διατηρηθεί, πρέπει αναπόφευκτα να θεσμοποιηθεί, δηλαδή να μετατραπεί από προσωπική, αυθόρμητη πίστη σε σταθερή μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Η ρουτινοποίηση του χαρίσματος, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά και δραματικά φαινόμενα της κοινωνικής εξέλιξης (Beyer&Browning, 1999).

Η ρουτινοποίηση του χαρίσματος συνιστά τη μεταμόρφωση της έμπνευσης σε θεσμό. Ο χαρισματικός ηγέτης, που αρχικά στηρίζεται αποκλειστικά στην προσωπική του αυθεντία, έρχεται αντιμέτωπος με την ανάγκη να οργανώσει το κίνημά του, να διατηρήσει τη συνοχή της κοινότητας, να εξασφαλίσει τη συνέχεια του έργου του. Οι οπαδοί του, γεμάτοι πίστη και ενθουσιασμό, ζητούν καθοδήγηση, κανόνες, διαδοχή. Έτσι, σταδιακά, το αρχικό πνεύμα που ενέπνευσε το χάρισμα αποκρυσταλλώνεται σε θεσμική μορφή. Ο Weber περιγράφει αυτή τη διαδικασία με όρους σχεδόν τραγικούς, καθώς το χάρισμα, για να επιβιώσει, πρέπει να πάψει να είναι χάρισμα και να γίνει θεσμός (Stark, 1965).

Η πρώτη φάση αυτής της διαδικασίας είναι η διαδοχή του χαρισματικού ηγέτη. Όσο ζει, η εξουσία του στηρίζεται στη ζωντανή πίστη των οπαδών του, μετά τον θάνατό του, όμως, τίθεται το ερώτημα: Ποιος θα συνεχίσει το έργο του; Ο Weber αναγνωρίζει διάφορους τύπους διαδοχής (Isaacs, 2015):

- Μπορεί να οριστεί κληρονομικά, όταν οι οπαδοί πιστεύουν ότι το χάρισμα μεταβιβάζεται σε συγγενείς ή απογόνους του ηγέτη.
- Μπορεί να επιλεγεί χαρισματικός διάδοχος, μέσω αναγνώρισης ενός νέου προσώπου που θεωρείται εξίσου εμπνευσμένο.
- Ή μπορεί να αντικατασταθεί από θεσμικό όργανο, το οποίο αναλαμβάνει τη συνέχιση της αποστολής μέσα από κανόνες, τελετουργίες ή διοικητικούς μηχανισμούς.

Σε κάθε περίπτωση, η αρχική αυθορμησία της χαρισματικής πίστης υποχωρεί μπροστά στην ανάγκη της οργάνωσης και της σταθερότητας. Οι πρώτοι οπαδοί μετατρέπονται σε λειτουργούς, το κοινό σε θεσμό, το όραμα σε πρόγραμμα. Ο Weber τονίζει ότι αυτή η εξέλιξη είναι αναπόφευκτη, καθώς το χάρισμα είναι η δύναμη της αλλαγής, αλλά η κοινωνία είναι ο χώρος της τάξης. Κάθε επανάσταση που επιβιώνει, κάθε πνευματικό κίνημα που διαρκεί, οφείλει να ενσωματωθεί στην κανονικότητα που αρχικά απέρριπτε (Andelson, 1980).

Η θεσμοποίηση του χαρίσματος είναι μια διαδικασία ταυτόχρονα δημιουργική και απονευρωτική. Από τη μία, εξασφαλίζει τη συνέχεια και τη σταθερότητα της κοινότητας,

από την άλλη, αφαιρεί τη ζωντάνια, τον αυθορμητισμό και τη μεταμορφωτική δύναμη που χαρακτήριζε το αρχικό χάρισμα. Ο Weber βλέπει σε αυτή την αντίφαση την ουσία της ιστορίας, τονίζοντας ότι κάθε έμπνευση, για να επιζήσει, πρέπει να υποταχθεί στους κανόνες του κόσμου, ενώ κάθε πίστη, για να αποκτήσει διάρκεια, πρέπει να γίνει δόγμα (Hatch & Schultz, 2013).

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αναφέρει ο Weber είναι η μεταμόρφωση του προφητικού κινήματος σε εκκλησία. Ο προφήτης, ο οποίος μιλούσε εξ ονόματος του Θεού και συγκέντρωνε γύρω του κοινότητες πίστης, μετά τον θάνατό του αφήνει πίσω του ένα πνευματικό κενό. Οι οπαδοί του, επιθυμώντας να διατηρήσουν το μήνυμα, το θεσμοποιούν μέσα από τελετουργίες, δόγματα, ιεραρχίες. Έτσι γεννιέται η οργανωμένη θρησκεία. Το αρχικό πάθος της αποκάλυψης μετατρέπεται σε εκκλησιαστική διοίκηση, ο ενθουσιασμός σε τυπικό, η πίστη σε κανονισμό. Η διαδικασία αυτή, αν και οδηγεί στην απώλεια του πρωτογενούς πνεύματος, εξασφαλίζει τη διαίωνιση του μηνύματος. Χωρίς τη θεσμοποίηση, το χάρισμα θα εξαφανιζόταν μαζί με τον φορέα του (Isaacs, 2015).

Παρόμοιες διαδικασίες παρατηρούνται και στην πολιτική και κοινωνική σφαίρα. Οι επαναστατικοί ηγέτες που εμπνέουν μαζικά κινήματα αναγκάζονται, μόλις κατακτήσουν την εξουσία, να δημιουργήσουν διοικητικές δομές, να θεσπίσουν νόμους, να οργανώσουν τη διακυβέρνηση. Το επαναστατικό χάρισμα μετατρέπεται σε κρατική γραφειοκρατία. Ο Weber θα έλεγε ότι αυτή η εξέλιξη είναι ο κανόνας της ιστορίας, καθώς κάθε χαρισματική στιγμή οδηγεί αναπόφευκτα στον εξορθολογισμό. Το κράτος, όπως και η εκκλησία, είναι αποτέλεσμα της παγίωσης της έμπνευσης (Weber, 2009).

Η οικονομική διάσταση της θεσμοποίησης είναι επίσης κρίσιμη, δεδομένου ότι η χαρισματική κοινότητα, στην αρχική της μορφή, είναι συνήθως αντι-οικονομική, δηλαδή απορρίπτει τον πλούτο, την ιδιοκτησία, τη μέριμνα για το αύριο. Όμως, καθώς αποκτά σταθερότητα, χρειάζεται πόρους για να επιβιώσει. Η εθελοντική προσφορά μετατρέπεται σε υποχρέωση, η δωρεά σε φόρο, η πνευματική αφοσίωση σε επαγγελματική σχέση. Έτσι, το χάρισμα ενσωματώνεται σταδιακά στην οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, δημιουργώντας ένα νέο πλέγμα εξουσίας που στηρίζεται όχι πλέον στην πίστη, αλλά στην οργάνωση (Hatch & Schultz, 2013).

Η θεσμοποίηση του χαρίσματος συνεπάγεται, τελικά, και τη μεταμόρφωση της νομιμοποίησης. Η πίστη στο πρόσωπο αντικαθίσταται από πίστη στη διαδικασία, στον κανόνα, στο δίκαιο. Η αρχική χαρισματική αυθεντία μετατρέπεται σε θεσμική αυθεντία. Το

χάρισμα του ηγέτη ενσωματώνεται στο αξίωμά του, όπως το προφητικό χάρισμα ενσωματώνεται στην ιερατική λειτουργία. Το στοιχείο ακριβώς που κάποτε ήταν έμπνευση, γίνεται γραφειοκρατία. Ο Weber δεν βλέπει σε αυτό απλώς παρακμή, αλλά αναγκαία ιστορική μετάβαση, καθώς ο κόσμος δεν μπορεί να ζήσει διαρκώς με έκτακτες καταστάσεις πίστης, αλλά χρειάζεται μορφές, ρόλους και τάξη (Beyer&Browning, 1999).

Ωστόσο, αυτή η θεσμοποίηση δεν είναι ποτέ οριστική. Κάθε φορά που οι θεσμοί χάνουν την αυθεντικότητά τους, που η νομιμοποίηση εξαντλείται, το χάρισμα επιστρέφει. Η ιστορία είναι μια αέναη εναλλαγή ανάμεσα στο χαρισματικό και το θεσμικό στοιχείο, το πρώτο γεννά, ενώ το δεύτερο διατηρεί, το ένα εμπνέει, ενώ το άλλο σταθεροποιεί. Ο Weber αντιλαμβάνεται αυτή την κυκλική πορεία όχι ως απλή εναλλαγή, αλλά ως διαλεκτική της ιστορίας. Η κοινωνία χρειάζεται το χάρισμα για να ανανεώνεται και τον θεσμό για να επιβιώνει. Η απουσία του ενός οδηγεί στην ακινησία, η απουσία του άλλου στο χάος (Andelson, 1980).

Όμως, όπως σε κάθε τραγωδία, μέσα από αυτήν την απώλεια γεννιέται κάτι νέο, η δυνατότητα της συνέχειας, της μεταβίβασης, της μνήμης. Η θεσμοποίηση του χαρίσματος, όσο κι αν αλλοιώνει την αρχική του ένταση, είναι ο μόνος τρόπος να καταστεί η χαρισματική ενέργεια διαχρονική. Μέσα από τη θεσμική της μεταμόρφωση, η έμπνευση αποκτά διάρκεια, η πίστη μετατρέπεται σε παράδοση, και το πνεύμα του χαρισματικού ηγέτη ζει μέσα στους θεσμούς που δημιούργησε (Beyer&Browning, 1999).

Κεφάλαιο 3: Ερμηνείες και σύγχρονες προεκτάσεις

3.1 Το χάρισμα στην πολιτική ηγεσία του 20ού αιώνα

Η έννοια του χαρίσματος, όπως τη διαμόρφωσε ο Max Weber, δεν παραμένει εγκλωβισμένη στο θεωρητικό ή θρησκευτικό πλαίσιο της γένεσής της, αλλά επεκτείνεται δυναμικά στο πολιτικό πεδίο του 20ού αιώνα (Calás, 2019). Ο ίδιος ο Weber, στις ύστερες πολιτικές του αναλύσεις, είχε ήδη διαβλέψει αυτή τη μετατόπιση. Στον εκκοσμηκευμένο κόσμο της νεωτερικότητας, όπου οι παραδοσιακές και νομικές μορφές νομιμοποίησης κυριαρχούν, το χάρισμα δεν εξαφανίζεται, αλλά μεταμορφώνεται. Μάλιστα, εισχωρεί στην πολιτική σφαίρα

ως μορφή ηγεσίας που θεμελιώνεται στην πίστη προς το πρόσωπο του ηγέτη, και όχι στον θεσμό ή στο κόμμα. Ο πολιτικός του 20ού αιώνα γίνεται, κατά κάποιον τρόπο, ο σύγχρονος προφήτης, που δεν υπόσχεται πλέον τη σωτηρία της ψυχής, αλλά τη σωτηρία του έθνους, της τάξης ή της ανθρωπότητας (Breuilly, 2011).

Ο Weber, ήδη από τη διάλεξή του *Η Πολιτική ως Επάγγελμα* (1919), περιέγραψε με ακρίβεια τη φυσιογνωμία του χαρισματικού πολιτικού ηγέτη. Πρόκειται για τον άνθρωπο που δρα «με πάθος, με αίσθημα ευθύνης και με μέτρο», που διαθέτει το ψυχικό εκείνο χάρισμα που μετατρέπει τη βούλησή του σε ιστορική δύναμη (Weber, 2008). Ο χαρισματικός πολιτικός δεν κυβερνά απλώς, αλλά εμπνέει, κινητοποιεί, διαμορφώνει πίστη. Σε αντίθεση με τον γραφειοκράτη, που ακολουθεί κανόνες, ή τον παραδοσιακό άρχοντα, που εκπροσωπεί την παράδοση, ο χαρισματικός ηγέτης σπάει τη ρουτίνα και εγκαθιδρύει νέα τάξη πραγμάτων. Είναι ο φορέας του καινούριου, εκείνος που φέρνει την εξουσία μέσα σε έναν απομαγευμένο κόσμο (Calás, 2019).

Η ιστορία του 20ού αιώνα επιβεβαιώνει τη διαίσθηση του Weber. Από τις επαναστατικές μορφές του Λένιν και του Μάο μέχρι τις ηγεσίες του Τσόρτσιλ, του Ντε Γκωλ, του Κένεντι, αλλά και τις σκοτεινές εκδοχές του φαινομένου, όπως του Μουσολίνι και του Χίτλερ, το χάρισμα λειτούργησε ως κεντρικός μηχανισμός πολιτικής νομιμοποίησης. Η μαζική κοινωνία της νεωτερικότητας, με την ανωνυμία, την αστικοποίηση και τη διάλυση των παραδοσιακών δεσμών, αναζήτησε νέες μορφές πίστης και ταύτισης (Cabbuag, 2016). Ο χαρισματικός ηγέτης προσέφερε αυτή τη νέα πίστη καθώς δεν ήταν απλώς αρχηγός κόμματος, αλλά φορέας οράματος, ερμηνευτής της ιστορικής αποστολής του λαού (Breuilly, 2011).

Ο Weber θα έβλεπε στον Χίτλερ ή στον Μουσολίνι τη σκοτεινή όψη του χαρίσματος, τη στιγμή που η πίστη μετατρέπεται σε μαζική αυθυποβολή, ο ενθουσιασμός σε φανατισμό και η πνευματική αποστολή σε μηχανισμό καταστροφής. Το χαρισματικό στοιχείο δεν είναι κατ' ανάγκην αγαθό, είναι ουδέτερο, αμφίσημο, ακατέργαστο. Ο ίδιος ο Weber είχε προειδοποιήσει ότι το χάρισμα, όταν αποσυνδεθεί από το μέτρο και την ευθύνη, οδηγεί στην παραμόρφωση της πολιτικής πίστης σε τυφλή λατρεία. Σε αυτό το σημείο η χαρισματική νομιμοποίηση χάνει την ελευθερωτική της διάσταση και μετατρέπεται σε όργανο ολοκληρωτισμού (Breuilly, 2011).

Ωστόσο, η βεμπεριανή κατηγορία του χαρίσματος δεν περιορίζεται στην αυταρχική ή λαϊκιστική πολιτική. Υπάρχει και η δημιουργική, ηθική και δημοκρατική του εκδοχή, που εκφράζεται σε ηγέτες όπως ο Μαχάτμα Γκάντι ή ο Νέλσον Μαντέλα. Οι μορφές αυτές δεν

αντλούν τη δύναμή τους από τη βία ή τον φόβο, αλλά από την πνευματική αυθεντία και το ηθικό τους παράδειγμα. Ο Weber, εάν ζούσε αργότερα, θα αναγνώριζε σε τέτοιες μορφές την αυθεντική συνέχεια του θρησκευτικού προφητισμού στο πεδίο της κοσμικής δράσης αναγνωρίζοντας το χάρισμα ως αντίσταση στο άδικο και ως κάλεσμα για ηθική μεταμόρφωση. Ο Γκάντι, για παράδειγμα, ενσάρκωσε την ιδέα του, αποστολικού πολιτικού, εκείνου που ασκεί εξουσία όχι μέσω επιβολής, αλλά μέσω της προσωπικής του ηθικής επιρροής (Calás, 2019).

Η μετάβαση του χαρίσματος από το θρησκευτικό στο πολιτικό πλαίσιο σηματοδοτεί και μια βαθιά αλλαγή στη φύση της πίστης. Στην παραδοσιακή κοινωνία, το χάρισμα σχετίζεται με το θείο, στη νεωτερική, με το ιστορικό πεπρωμένο. Ο πολιτικός ηγέτης δεν μιλά πλέον για τη σωτηρία της ψυχής, αλλά για τη σωτηρία του έθνους, της κοινωνίας, του πολιτισμού. Οι όροι αλλάζουν, αλλά η ψυχολογική δομή παραμένει η ίδια και βασίζεται σε πτυχές όπως πίστη, ελπίδα, αφοσίωση. Ο Weber θα έλεγε ότι η χαρισματική νομιμοποίηση είναι η σύγχρονη μορφή του ιερού μέσα στην απομάγευση του κόσμου, όπου ο ηγέτης γίνεται το υποκατάστατο του ιερέα, και η πολιτική το νέο πεδίο πίστης (Cabbuag, 2016).

Αυτή η ιεροποίηση της πολιτικής συνδέεται με την άνοδο των μαζικών κοινωνιών και των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας. Η χαρισματική εξουσία, για να υπάρξει, χρειάζεται σκηνή, λόγο και ακροατήριο. Στην εποχή του Τύπου, του ραδιοφώνου και αργότερα της τηλεόρασης, ο ηγέτης γίνεται θέαμα, η παρουσία του, ο λόγος του, η εικόνα του αποκτούν μαγνητική δύναμη. Το χάρισμα δεν είναι πια μόνο πνευματικό, αλλά αισθητικό και επικοινωνιακό. Ο πολιτικός ηγέτης κατασκευάζει την εικόνα του μέσα από την αφήγηση, το σύμβολο, το τελετουργικό. Έτσι, ο Weber, προφητικά, μας προσφέρει ένα εργαλείο ανάλυσης της πολιτικής επικοινωνίας του 20ού αιώνα, από την προπαγάνδα των ολοκληρωτικών καθεστώτων έως την προσωπολατρία των δημοκρατικών ηγετών (Weber, 2008).

Το χαρισματικό φαινόμενο του 20ού αιώνα αποκαλύπτει και μια βαθύτερη υπαρξιακή ανάγκη των μαζών, την ανάγκη για νόημα, προσανατολισμό, αυθεντία. Σε έναν κόσμο όπου οι θεσμοί γίνονται όλο και πιο απρόσωποι, ο άνθρωπος αναζητά στο πρόσωπο του ηγέτη τη συναισθηματική επανασύνδεση με την ιστορία. Ο χαρισματικός πολιτικός λειτουργεί ως μεσολαβητής ανάμεσα στο άτομο και το συλλογικό, ανάμεσα στην ανασφάλεια και στην ελπίδα. Ο Weber είχε ήδη εντοπίσει αυτήν τη λειτουργία, ενώ ο ηγέτης είναι εκείνος που μεταφράζει την απόγνωση σε δράση και την απογοήτευση σε πίστη (Weber, 2004).

Η θεμελιώδης έννοια της ευθύνης είναι, ωστόσο, εκείνη που διαφοροποιεί τον αυθεντικά χαρισματικό ηγέτη από τον δημαγωγό. Ο Weber θεωρεί την ηθική της ευθύνης (Verantwortungsethik) ως απαραίτητο αντίβαρο στο χάρισμα. Ο χαρισματικός πολιτικός, αν δεν συνοδεύει την έμπνευση με αίσθηση ορίων και συνειδητότητα των συνεπειών, καταλήγει να καταστρέφει ό, τι δημιουργεί. Η ηγεσία χωρίς ευθύνη είναι εκτροπή, ενώ η ευθύνη χωρίς έμπνευση είναι αδράνεια. Η ισορροπία ανάμεσά τους συνιστά την ουσία της πολιτικής ωριμότητας. Ο Weber, μέσα από αυτή τη διάκριση, διαβλέπει το αιώνιο δίλημμα της πολιτικής, το πώς η πνευματική δύναμη του χαρίσματος μπορεί να υπηρετήσει το κοινό καλό χωρίς να το καταστρέψει (Weber, 2004).

Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, το χάρισμα αποκτά νέες μορφές μέσα στις δημοκρατικές κοινωνίες. Οι ηγέτες πλέον δεν θεμελιώνουν την εξουσία τους σε θρησκευτική αυθεντία ή ιδεολογική μονοκρατορία, αλλά στην ικανότητά τους να επικοινωνούν, να εμπνέουν, να προσωποποιούν αξίες. Έτσι, το χάρισμα γίνεται συνώνυμο της πολιτικής πειθούς, της γοητείας, της ενσάρκωσης του συλλογικού οράματος. Αν και οι θεσμοί παραμένουν νομικοί, η χαρισματική νομιμοποίηση λειτουργεί ως συνδετικός ιστός ανάμεσα στην πολιτική και το συναίσθημα (Calás, 2019).

Εντούτοις, ο Weber θα παρατηρούσε με σκεπτικισμό ότι η μαζική δημοκρατία τείνει να εξουδετερώνει το αυθεντικό χάρισμα, αντικαθιστώντας το με την τεχνοκρατία και την επικοινωνιακή διαχείριση. Ο σύγχρονος πολιτικός ηγέτης μοιάζει συχνά περισσότερο με προϊόν στρατηγικής παρά με φορέα αποστολής. Ο Weber θα το έβλεπε αυτό ως ένδειξη της τελευταίας φάσης της απομάγευσης, όπου η χαρισματική ενέργεια μετατρέπεται σε σκηνοθετημένη εικόνα. Ωστόσο, ακόμα και μέσα σε αυτή τη φθορά, το φαινόμενο του χαρίσματος δεν παύει να λειτουργεί, δείχνει ότι οι κοινωνίες εξακολουθούν να έχουν ανάγκη τον ηγέτη που θα ενσαρκώσει την ελπίδα και θα ανανεώσει την πίστη τους (Calás, 2019).

Η πολιτική ηγεσία του 20ού αιώνα επιβεβαιώνει την επικαιρότητα της βεμπεριανής θεωρίας. Το χάρισμα λειτουργεί ως αντίβαρο στον ορθολογικό μηχανισμό, ως δύναμη που ανανεώνει το πολιτικό σώμα όταν αυτό κινδυνεύει να βυθιστεί στη γραφειοκρατία και στην απάθεια (Weber, 2004).

3.2 Χαρισματική ηγεσία στις σύγχρονες οργανώσεις

Η έννοια του χαρίσματος, παρότι αναπτύχθηκε από τον Max Weber στο πλαίσιο της κοινωνιολογίας της εξουσίας και της ιστορικής μεταβολής, βρήκε εξαιρετικά γόνιμο έδαφος

εφαρμογής στη θεωρία των οργανώσεων και στην επιστήμη της διοίκησης. Από τα μέσα του 20ού αιώνα και εξής, πλήθος μελετητών επανέφεραν τη βεμπεριανή σύλληψη στο προσκήνιο, επιχειρώντας να κατανοήσουν γιατί ορισμένοι ηγέτες σε επιχειρηματικά, εκπαιδευτικά ή κοινωνικά πλαίσια κατορθώνουν να εμπνέουν εξαιρετική αφοσίωση, δημιουργικότητα και πίστη στους εργαζομένους ή στα μέλη τους. Το χάρισμα, από μεταφυσική και ιστορική έννοια, μετατρέπεται έτσι σε κοινωνικοψυχολογική κατηγορία ηγεσίας, καθιστώντας τον Weber θεμελιωτή όχι μόνο της κοινωνιολογίας της εξουσίας, αλλά και της σύγχρονης θεωρίας της ηγεσίας (DeGroot, 2000).

Οι νεότερες προσεγγίσεις στην οργανωσιακή συμπεριφορά υιοθέτησαν τη βεμπεριανή ιδέα ότι η εξουσία θεμελιώνεται στην πίστη και στη νομιμοποίηση, προσαρμόζοντάς τη στις συνθήκες της γραφειοκρατικής νεωτερικότητας. Ενώ ο Weber περιέγραψε τη χαρισματική εξουσία ως εξαίρεση μέσα σε έναν κόσμο ορθολογισμού και ρουτίνας, οι σύγχρονοι ερευνητές επιχείρησαν να κατανοήσουν πώς το χαρισματικό στοιχείο λειτουργεί εντός των οργανώσεων χωρίς να τις διαλύει. Έτσι, αναδύθηκε η έννοια της μετασχηματιστικής ηγεσίας (transformational leadership), που αποτελεί την εξέλιξη του βεμπεριανού χαρίσματος στο πλαίσιο της διοικητικής επιστήμης. Ο χαρισματικός ηγέτης δεν απορρίπτει τον θεσμό, αλλά τον αναζωογονεί, δεν καταλύει την οργάνωση, αλλά τη μεταμορφώνει μέσω του οράματος (Paul, 2002).

Η βασική υπόθεση αυτής της θεωρητικής παράδοσης είναι ότι οι οργανισμοί, όπως και οι κοινωνίες, δεν λειτουργούν αποκλειστικά μέσω κανόνων και δομών, αλλά και μέσω νοημάτων, συναισθημάτων και πίστης. Ο ηγέτης που διαθέτει χάρισμα επιτυγχάνει να μεταδώσει στους ανθρώπους του έναν βαθύτερο σκοπό, υπερβαίνοντας τα στενά όρια της συμβατικής υποχρέωσης. Στο πλαίσιο αυτό, η εξουσία δεν είναι απλώς διοικητική ή τεχνική, αλλά συμβολική και συναισθηματική, ενώ ο χαρισματικός ηγέτης λειτουργεί ως σημείο ταύτισης, ως πηγή νοήματος, ως φορέας αποστολής μέσα στον οργανισμό. Το χάρισμα γίνεται έτσι μορφή ηθικής ενέργειας, ικανής να μετατρέψει την επαγγελματική εργασία σε συλλογικό έργο με κοινωνικό και υπαρκτικό νόημα (Calás, 2019).

Στην καρδιά αυτής της νέας αντίληψης βρίσκεται η διαπροσωπική σχέση εμπιστοσύνης. Ο χαρισματικός ηγέτης δεν επιβάλλει, αλλά πείθει. Παράλληλα, δεν ελέγχει μέσω φόβου, αλλά εμπνέει μέσω παραδείγματος. Η ισχύς του δεν πηγάζει από τη θέση του στην ιεραρχία, αλλά από τη νοηματοδότηση που προσφέρει στα μέλη της ομάδας. Ο Weber είχε ήδη αναγνωρίσει αυτή τη διάσταση, υπογραμμίζοντας ότι το χάρισμα είναι «πίστη σε ένα πρόσωπο λόγω των

έκτακτων ιδιοτήτων του». Οι σύγχρονοι ερευνητές απλώς μετατόπισαν την έμφαση από το μεταφυσικό στο ψυχολογικό επίπεδο (DeGroot, 2000).

Η εφαρμογή του χαρίσματος στις οργανώσεις αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην εποχή της τεχνοκρατίας και της ψηφιοποίησης. Οι εργαζόμενοι, αποξενωμένοι από τις απρόσωπες διαδικασίες και την αυξανόμενη μηχανικότητα των συστημάτων, αναζητούν στην ηγεσία το ανθρώπινο στοιχείο, κάποιον που θα εμπνεύσει σκοπό και ταυτότητα. Ο χαρισματικός ηγέτης λειτουργεί ως αντίβαρο στον οργανωσιακό μηδενισμό και προσφέρει όραμα εκεί όπου υπάρχει κόπωση, ενθουσιασμό εκεί όπου υπάρχει αδράνεια. Δεν είναι τυχαίο ότι οι πιο επιτυχημένες επιχειρήσεις του σύγχρονου κόσμου οικοδομήθηκαν γύρω από πρόσωπα που απέκτησαν σχεδόν μυθική διάσταση. Στην πραγματικότητα, η διοικητική τους αποτελεσματικότητα συνδέθηκε λιγότερο με τη γραφειοκρατική οργάνωση και περισσότερο με την προσωπική γοητεία και αφήγηση που ενσάρκωναν (Weberm 2008).

Η σχέση ανάμεσα στο χάρισμα και στην κουλτούρα των οργανώσεων είναι επίσης κρίσιμη. Οι οργανισμοί, όπως και οι κοινωνίες, χρειάζονται αφηγήματα για να επιβιώσουν και ταυτόχρονα χρειάζονται ιστορίες που να δικαιολογούν την ύπαρξή τους. Ο χαρισματικός ηγέτης δημιουργεί αυτό το αφήγημα, προσφέροντας έναν κοινό κώδικα νοήματος. Το χάρισμα, σε αυτό το πλαίσιο, είναι η ικανότητα του ηγέτη να μετατρέπει την καθημερινή εργασία σε αποστολή και να συνδέει τα επιμέρους καθήκοντα με ένα συλλογικό όραμα (Weber, 2006).

Ωστόσο, ο Weber θα προειδοποιούσε, και δικαίως, για τους κινδύνους αυτής της εξέλιξης. Το χάρισμα στις οργανώσεις μπορεί εύκολα να εκφυλιστεί σε εργαλείο χειραγώγησης. Όταν η πίστη στο πρόσωπο του ηγέτη αντικαθιστά την κριτική σκέψη, όταν η ομαδική ταύτιση μετατρέπεται σε άκριτη λατρεία, τότε το χαρισματικό στοιχείο γίνεται επικίνδυνο. Η κουλτούρα του χαρισματικού μάνατζερ συχνά οδηγεί σε παθολογίες εξουσίας, όπου η αυθεντικότητα μετατρέπεται σε μάρκετινγκ και η έμπνευση σε επικοινωνιακή στρατηγική. Έτσι, το χάρισμα χάνει τον κοινωνιολογικό του πυρήνα, την αυθόρμητη πίστη, και γίνεται τεχνική επιρροής, δηλαδή ακριβώς ό, τι ο Weber φοβόταν περισσότερο, μια ψευδο-χαρισματική εξουσία αποκομμένη από την αλήθεια του νοήματος (DeGroot et al., 2000).

Η πρόκληση, επομένως, για τη σύγχρονη διοικητική σκέψη είναι να επαναφέρει το ήθος του χαρίσματος και να διαχωρίσει την αυθεντική εμπνευσμένη ηγεσία από τη χειραγωγητική ρητορική της επικοινωνιακής γοητείας. Ο αυθεντικός χαρισματικός ηγέτης, σύμφωνα με τη βεμπεριανή παράδοση, δεν επιδιώκει τη λατρεία του προσώπου του, αλλά την ενδυνάμωση

των άλλων. Το χάρισμά του δεν είναι αυτοαναφορικό, αλλά παιδαγωγικό, δεν εξουσιάζει, αλλά εμπνέει. Η επιτυχία του δεν μετριέται από την εξάρτηση των ακολούθων, αλλά από την ικανότητά του να δημιουργεί αυτόνομους φορείς νοήματος (Pauletal., 2002).

Η μελέτη της χαρισματικής ηγεσίας στις οργανώσεις αποκαλύπτει, τελικά, μια βαθύτερη συνέχεια με τη βεμπεριανή ανθρωπολογία της εξουσίας. Είτε πρόκειται για τον προφήτη, είτε για τον πολιτικό, είτε για τον διευθύνοντα σύμβουλο, η λειτουργία του χαρίσματος παραμένει η ίδια και είναι ανανεωτική και καινοτόμος. Οι οργανώσεις, όπως και οι κοινωνίες, χρειάζονται περιοδικά αναζωογόνηση, υπέρβαση, όραμα. Το χάρισμα είναι ο τρόπος με τον οποίο ο κόσμος της τάξης συναντά ξανά το στοιχείο του θαύματος (Conger&Kanungo, 1998).

3.3 Επικαιρότητα και κριτική της βεμπεριανής θεωρίας

Η έννοια του χαρίσματος στη σκέψη του Max Weber δεν αποτελεί απλώς ιστορική ή θεωρητική κατηγορία, αλλά διαρκές ερμηνευτικό εργαλείο για την κατανόηση του σύγχρονου κόσμου. Εκατό και πλέον χρόνια μετά τη διατύπωσή της, η βεμπεριανή θεωρία εξακολουθεί να προσφέρει βαθιά διορατικότητα στη μελέτη της εξουσίας, της πίστης και της κοινωνικής νομιμοποίησης. Παρότι ο Weber έγραφε σε μια εποχή που ο κόσμος μεταβαλλόταν από τη βιομηχανική στην γραφειοκρατική νεωτερικότητα, οι αναλύσεις του αποδεικνύονται προφητικά σχετικές με τη μετανεωτερική εποχή, όπου το χάρισμα έχει διαχυθεί σε νέα πεδία, από την πολιτική και τις επιχειρήσεις έως τη μαζική κουλτούρα και τα κοινωνικά δίκτυα (Bensmanetal., 1975).

Στη σημερινή κοινωνία της επικοινωνίας και της εικόνας, το χάρισμα δεν περιορίζεται πλέον σε πρόσωπα εξουσίας ή ηγεσίας, αλλά έχει εκδημοκρατιστεί. Οποιοσδήποτε διαθέτει πρόσβαση στο κοινό μπορεί, θεωρητικά, να καταστεί φορέας χαρισματικής επιρροής. Η μορφή του ηγέτη έχει υποκατασταθεί εν μέρει από το φαινόμενο του influencer, του δημιουργού περιεχομένου που συγκεντρώνει γύρω του κοινότητες πίστης και θαυμασμού. Ο Weber, εάν ζούσε σήμερα, θα αναγνώριζε σε αυτό το φαινόμενο μια νέα, υβριδική μορφή χαρίσματος, το ψηφιακό χάρισμα, το οποίο δεν θεμελιώνεται πλέον στην άμεση σχέση πρόσωπο προς πρόσωπο, αλλά στη διαμεσολαβημένη εικόνα και στην αλληλεπίδραση μέσω τεχνολογίας (Lee, 2020).

Η κριτική προς τη βεμπεριανή θεωρία ξεκινά ακριβώς από αυτή τη μετατόπιση. Ορισμένοι μεταγενέστεροι στοχαστές, όπως ο Habermas, ο Bourdieu ή ο Goffman, υποστήριζαν ότι ο

Weber υπερεκτίμησε τη δύναμη της υποκειμενικής πίστης και υποτίμησε τους δομικούς και πολιτισμικούς μηχανισμούς που καθορίζουν τη νομιμοποίηση (Μόττα, 2010).

Σύμφωνα με τον Habermas, στη σύγχρονη κοινωνία η εξουσία δεν νομιμοποιείται πλέον μέσω της πίστης στο πρόσωπο, αλλά μέσω της επικοινωνιακής συναίνεσης και της λογικής επιχειρηματολογίας. Το χάρισμα, επομένως, πρέπει να ερμηνεύεται όχι ως μυστικιστική δύναμη, αλλά ως επικοινωνιακή ικανότητα εντός δημόσιου διαλόγου (Weber, 2004).

Ωστόσο, παρά τις κριτικές αυτές, η βεμπεριανή ανάλυση παραμένει ουσιώδης γιατί αναδεικνύει τη διάσταση του νοήματος μέσα στην κοινωνική πράξη. Ο Weber υπενθυμίζει ότι καμία μορφή εξουσίας, ούτε η νομική, ούτε η τεχνική, ούτε η οικονομική, δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς έναν βαθύτερο λόγο πίστης. Η σύγχρονη κοινωνία, αν και ρυθμισμένη από κανόνες και διαδικασίες, συνεχίζει να χρειάζεται χαρισματικά στοιχεία για να ανανεώνει την εμπιστοσύνη της στους θεσμούς. Το χάρισμα, σε αυτή την προοπτική, δεν είναι απλώς ατομικό χαρακτηριστικό, αλλά μηχανισμός πολιτισμικής ανανέωσης. Χωρίς αυτό, η ορθολογικότητα εκφυλίζεται σε ψυχρό τεχνοκρατισμό, η γραφειοκρατία σε μηχανισμό δίχως ψυχή (Weber, 2004).

Η επικαιρότητα της βεμπεριανής θεωρίας καθίσταται ακόμη πιο προφανής σε εποχές κρίσης. Σε κάθε κοινωνική ή πολιτική αναταραχή, σε κάθε περίοδο αβεβαιότητας και ανασφάλειας, το χάρισμα επιστρέφει με νέα μορφή. Οι κοινωνίες, όταν χάνουν την πίστη τους στους θεσμούς, αναζητούν ξανά χαρισματικούς ηγέτες, είτε πρόκειται για πολιτικούς, είτε για πνευματικούς, είτε για ακτιβιστές. Η ανάγκη για καθοδήγηση, για όραμα και για νόημα παραμένει αναλλοίωτη. Ο Weber, βαθύτατα ρεαλιστής, δεν έτρεφε αυταπάτες ότι ο κόσμος θα μπορούσε να λειτουργεί μόνο με νόμους και κανόνες. Ήξερε ότι η ανθρώπινη ψυχή χρειάζεται πίστη για να υπακούσει, και πίστη δεν γεννά ο νόμος, αλλά η προσωπικότητα και συγκεκριμένα το στοιχείο του χαρίσματος (Lee, 2020).

Η θεωρία του Weber έχει επίσης επανεκτιμηθεί υπό το φως της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης. Σε έναν κόσμο όπου οι πολιτισμοί, οι αξίες και οι αφηγήσεις αλληλεπιδρούν, το χάρισμα αποκτά νέα μορφή, ο παγκόσμιος ηγέτης, ο κοινωνικός ακτιβιστής, ο καλλιτέχνης ή ο επιστήμονας μπορούν να λειτουργήσουν ως φορείς χαρισματικής παγκόσμιας πίστης. Η χαρισματική εξουσία δεν εκδηλώνεται πια μόνο ως πολιτική δύναμη, αλλά και ως ηθική ενέργεια που κινητοποιεί συνειδήσεις πέρα από εθνικά ή θρησκευτικά όρια. Σε αυτό το πλαίσιο, η βεμπεριανή θεωρία αποδεικνύεται εντυπωσιακά ευέλικτη καθώς προσφέρει ένα πλαίσιο ανάλυσης για φαινόμενα που ο ίδιος ο Weber δεν θα

μπορούσε να προβλέψει, αλλά τα οποία εντάσσονται στη λογική της πίστης και της νομιμοποίησης (Wagner, 2025).

Η κριτική που ασκήθηκε στον Weber αφορά επίσης τη γραμμικότητα της εξέλιξης που περιγράφει, από το χάρισμα στον ορθολογισμό. Πολλοί μεταγενέστεροι στοχαστές υποστήριξαν ότι η ιστορία δεν είναι μια αδιάκοπη πορεία απομάγευσης, αλλά ένα εκκρεμές ανάμεσα στην πίστη και στη λογική.

Το χάρισμα δεν εξαφανίζεται, αλλά μεταμφιέζεται. Οι μαζικές θρησκείες μπορεί να υποχωρούν, αλλά τη θέση τους παίρνουν οι ιδεολογίες, οι πολιτικές θρησκείες, οι λατρείες της εικόνας ή της τεχνολογίας. Ο άνθρωπος συνεχίζει να λατρεύει, απλώς αλλάζει τα αντικείμενα της λατρείας του. Σε αυτό το σημείο, η θεωρία του Weber λειτουργεί περισσότερο ως προειδοποίηση παρά ως περιγραφή καθώς ο ορθολογισμός, όσο κι αν προχωρήσει, δεν εξαλείφει το χάρισμα, απλώς το ενδύει με νέα μορφή (Weber, 2008).

Β' ΕΝΟΤΗΤΑ: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Κεφάλαιο 4: Εισαγωγή

4.1 Αντικείμενο και σκοπός της εργασίας

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μία έρευνα η οποία πραγματεύεται την έννοια του χαρίσματος στη σκέψη του Max Weber, ενός από τους σημαντικότερους στοχαστές της νεωτερικότητας και θεμελιωτή της κοινωνιολογίας της εξουσίας (House, 1999).

Στο έργο του Weber, το χάρισμα συνιστά έναν από τους τρεις βασικούς τύπους νομιμοποιημένης εξουσίας, σε συνδυασμό πάντα με την παραδοσιακή και τη νομική-ορθολογική, και αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο στο οποίο η προσωπικότητα, η πίστη και η κοινωνική δυναμική συναντώνται με τρόπο δημιουργικό και ταυτόχρονα αντιφατικό. Η ανάλυση του χαρίσματος αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο η εξουσία αποκτά νομιμοποίηση όχι μέσω θεσμών ή παραδόσεων, αλλά μέσα από την αναγνώριση του χαρισματικού ηγέτη από την κοινότητα των πιστών (Calás, 2019).

Η έννοια αυτή δεν περιορίζεται μόνο στη θεολογική ή θρησκευολογική σφαίρα, αλλά εκτείνεται σε ολόκληρο το φάσμα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Από τον προφήτη και τον επαναστάτη μέχρι τον πολιτικό ηγέτη και τον οργανωσιακό καθοδηγητή, το χάρισμα λειτουργεί ως κινητήρια δύναμη κοινωνικής αλλαγής. Ο Weber επιχειρεί να κατανοήσει το πώς η υποκειμενική πίστη των ακολούθων μετατρέπεται σε αντικειμενική δομή εξουσίας, και πώς το αρχικό, αυθόρμητο κύρος του χαρισματικού ηγέτη σταδιακά εξορθολογίζεται και θεσμοποιείται, δημιουργώντας νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης (Milosevic&ErinBass, 2014).

Το αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι, επομένως, η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο ο Weber συγκροτεί θεωρητικά την έννοια του χαρίσματος και των συνεπειών του στην εξέλιξη της κοινωνικής οργάνωσης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην προσωπικότητα και τον θεσμό, στην αυθόρμητη έμπνευση και τη θεσμική παγίωση, στην πίστη και τον ορθολογισμό. Μέσα από τη θεωρητική ανάλυση των βεμπεριανών εννοιών, η εργασία επιχειρεί να αναδείξει το χάρισμα ως κεντρική κατηγορία κοινωνιολογικής ερμηνείας, αλλά και ως εργαλείο κατανόησης της ιστορικής μετάβασης από τη χαρισματική κοινότητα στην ορθολογική γραφειοκρατία (Calás, 2019).

Βάσει των παραπάνω δεδομένων, ο σκοπός της τρέχουσας μελέτης είναι διττός. Πρώτον, να παρουσιάσει με συστηματικό και ερμηνευτικό τρόπο την έννοια του χαρίσματος στο θεωρητικό έργο του Weber, φωτίζοντας τις φιλοσοφικές, θεολογικές και κοινωνιολογικές της ρίζες. Δεύτερον, να αναδείξει τη διαχρονική σημασία της βεμπεριανής σκέψης για τη σύγχρονη κατανόηση της ηγεσίας, της νομιμοποίησης και της κοινωνικής αλλαγής. Μέσω αυτής της προσέγγισης, επιχειρείται να φανεί πώς η έννοια του χαρίσματος εξακολουθεί να λειτουργεί ως ερμηνευτικό σχήμα για τα φαινόμενα πολιτικής ηγεσίας, θρησκευτικής αναγέννησης, κοινωνικών κινημάτων και οργανωσιακής καινοτομίας (Milosevic&ErinBass, 2014).

Η εργασία επιδιώκει να γεφυρώσει το θεωρητικό και το εφαρμοσμένο πεδίο, αναδεικνύοντας ότι το χάρισμα δεν είναι απλώς ένα ιστορικό φαινόμενο που ανήκει στις απαρχές της κοινωνικής οργάνωσης, αλλά μια ζώσα και εξελισσόμενη έννοια, ικανή να ερμηνεύσει τη δυναμική των σχέσεων εξουσίας στον 21ο αιώνα. Η προσέγγιση είναι κατεξοχήν ερμηνευτική και φαινομενολογική, εστιάζοντας στη σημασιολογική και εννοιολογική ανάλυση των όρων που χρησιμοποιεί ο Weber, καθώς και στις μεταγενέστερες θεωρητικές επεξεργασίες τους από κοινωνιολόγους και πολιτικούς στοχαστές (Wilson, 2015).

Η συμβολή της έρευνας έγκειται στην προσπάθεια ανασύστασης της έννοιας του χαρίσματος ως κοινωνιολογικής κατηγορίας, ικανής να εξηγήσει τη διαμόρφωση νέων μορφών ηγεσίας και νομιμοποίησης. Παράλληλα, η εργασία φιλοδοξεί να λειτουργήσει ως θεωρητικό εργαλείο για την ερμηνεία των σύγχρονων μορφών εξουσίας που αναδύονται μέσα από κρίσεις, μεταβάσεις και κοινωνικές αναταράξεις. Σε ένα πλαίσιο παγκόσμιας αβεβαιότητας, η κατανόηση της χαρισματικής εξουσίας αποκτά εκ νέου μία ιδιαίτερα επίκαιρη φύση, καθιστώντας την έρευνα όχι μόνο επιστημονικά ενδιαφέροντα, αλλά και κοινωνικά ουσιώδη (Tucker, 2017).

4.2 Ερευνητικά ερωτήματα και στόχοι

Η διερεύνηση της έννοιας του χαρίσματος στη σκέψη του Max Weber εγείρει θεμελιώδη ερωτήματα που αγγίζουν τόσο τη θεωρητική συγκρότηση της κοινωνιολογίας όσο και τη δυναμική της εξουσίας στις ανθρώπινες κοινωνίες (Calás, 2019). Η εργασία επιδιώκει να προσεγγίσει το φαινόμενο του χαρίσματος όχι ως αφηρημένο φιλοσοφικό όρο, αλλά ως ζωντανή μορφή κοινωνικής σχέσης, που αναδεικνύει τις βαθύτερες διεργασίες πίστης, νομιμοποίησης και μετασχηματισμού (Tucker, 2017).

Στο πλαίσιο αυτό, τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που καθοδηγούν τη μελέτη διατυπώνονται ως εξής:

Πώς ορίζει ο Max Weber την έννοια του χαρίσματος και ποια είναι η θεωρητική της λειτουργία στο ευρύτερο σχήμα της κοινωνιολογίας της εξουσίας; Εξετάζεται η εννοιολογική θέση του χαρίσματος σε σχέση με τους άλλους τύπους εξουσίας, καθώς και ο ρόλος του ως πηγής νομιμοποίησης πέρα από τους θεσμούς και τις παραδόσεις.

Ποια είναι η θρησκευτική και ψυχολογική βάση της χαρισματικής εξουσίας σύμφωνα με τον Weber;

Η διερεύνηση επικεντρώνεται στη μεταφορά της χαρισματικής δυναμικής από το πεδίο της θρησκείας στο πεδίο της πολιτικής και της κοινωνικής δράσης, αναδεικνύοντας τη σχέση πίστης, αυθεντίας και κοινωνικής μεταβολής.

Εξετάζεται, πιο συγκεκριμένα, πώς συντελείται η διαδικασία εξορθολογισμού και θεσμοποίησης του χαρίσματος και αναλύεται ο τρόπος με τον οποίο το αυθόρμητο, προσωποπαγές κύρος του ηγέτη μετατρέπεται σε σταθερό σύστημα εξουσίας μέσω γραφειοκρατικών και θεσμικών μηχανισμών.

Επιπρόσθετα, διερευνάται ποια είναι η επίδραση της βεμπεριανής θεωρίας του χαρίσματος στη σύγχρονη ανάλυση της ηγεσίας και της κοινωνικής οργάνωσης. Το ερώτημα αυτό συνδέει το κλασικό θεωρητικό πλαίσιο με τις σημερινές μορφές πολιτικής, οικονομικής και οργανωσιακής εξουσίας, εξετάζοντας τη διαχρονικότητα και τις ανασηματοδοτήσεις της έννοιας.

Τέλος, η μελέτη αναλύει σε ποιο βαθμό η έννοια του χαρίσματος μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο ερμηνείας των κοινωνικών κινήματων και των μορφών ηγεσίας στη σύγχρονη εποχή. Η διερεύνηση εστιάζει στη δυνατότητα του χαρίσματος να εξηγεί φαινόμενα κοινωνικής επιρροής, συλλογικής ταυτότητας και ηγετικής δυναμικής υπό τις σημερινές συνθήκες κρίσης και αμφισβήτησης των θεσμών.

Από τα παραπάνω ερωτήματα απορρέουν οι ερευνητικοί στόχοι της εργασίας, οι οποίοι συνοψίζονται ως εξής:

1. Η εις βάθος παρουσίαση και ερμηνεία της έννοιας του χαρίσματος στο έργο του Weber, μέσω συστηματικής ανάλυσης των σχετικών κειμένων του και της δευτερογενούς βιβλιογραφίας.
2. Η κατανόηση της σχέσης του χαρίσματος με την έννοια της νομιμοποίησης, του ορθολογισμού και της θεσμικής σταθερότητας.
3. Η διερεύνηση της μεταβολής του χαρίσματος από τη θρησκευτική σφαίρα στη σύγχρονη πολιτική και οργανωσιακή πραγματικότητα.
4. Η αξιολόγηση της επικαιρότητας της βεμπεριανής θεωρίας στο πλαίσιο των σύγχρονων μορφών ηγεσίας, κοινωνικού μετασχηματισμού και εξουσίας.
5. Η ανάδειξη του χαρίσματος ως ερμηνευτικού πλαισίου για την κατανόηση σύγχρονων κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων, όπου η πίστη και η προσωπικότητα διαμορφώνουν νέες μορφές νομιμοποίησης.

Η εργασία, επομένως, δεν περιορίζεται στην απλή παρουσίαση των απόψεων του Weber, αλλά επιχειρεί μια συγκριτική, αναστοχαστική και συνθετική προσέγγιση, που επιχειρεί να συνδέσει το βεμπεριανό θεωρητικό πλαίσιο με τις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνικής ανάλυσης. Μέσα από τη διατύπωση αυτών των ερευνητικών ερωτημάτων και στόχων, διαμορφώνεται ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό σχήμα, το οποίο καθοδηγεί την πορεία της μελέτης και οργανώνει τη μεθοδολογική της διάρθρωση.

4.3 Μεθοδολογική προσέγγιση

Η παρούσα εργασία εντάσσεται στο πεδίο της θεωρητικής κοινωνιολογικής ανάλυσης και ακολουθεί μια ποιοτική, ερμηνευτική και φαινομενολογική προσέγγιση. Επειδή το αντικείμενο της μελέτης, η έννοια του χαρίσματος στη σκέψη του Max Weber, αφορά μια εννοιολογική και όχι εμπειρική πραγματικότητα, η έρευνα δεν στηρίζεται σε ποσοτικά δεδομένα, αλλά σε κειμενική ανάλυση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών. Ο σκοπός δεν είναι η στατιστική επιβεβαίωση υποθέσεων, αλλά η κατανόηση των νοημάτων και των ερμηνευτικών σχημάτων που συγκροτούν την έννοια του χαρίσματος στο έργο του Weber (Knopf, 2006).

4.3.1 Επιστημολογικό υπόβαθρο

Η μεθοδολογική αφετηρία της εργασίας εδράζεται στη βεμπεριανή παράδοση της κατανοούσας κοινωνιολογίας (Verstehende Soziologie). Σύμφωνα με αυτήν, η κοινωνική πράξη μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσα από την ερμηνεία των υποκειμενικών νοημάτων που της αποδίδουν οι δράντες. Κατ' αναλογία, το χάρισμα, ως κοινωνιολογική κατηγορία, δεν μπορεί να μελετηθεί έξω από το πλαίσιο πίστης, αποδοχής και νομιμοποίησης που του αποδίδει η κοινωνική ομάδα (Herva, 1998).

Η εργασία, επομένως, αξιοποιεί τη φαινομενολογική-ερμηνευτική προσέγγιση, η οποία επιδιώκει να αναδείξει τα εσωτερικά νοήματα, τις αξίες και τις ερμηνείες που συνοδεύουν το φαινόμενο της χαρισματικής εξουσίας. Στόχος είναι να προσεγγιστεί η έννοια του χαρίσματος ως βιωματική εμπειρία εξουσίας και πίστης που παράγει κοινωνική συνοχή και ερμηνεύει την κοινωνική μεταβολή (Wilson, 2014).

4.3.2 Μεθοδολογικό πλαίσιο PRISMA

Η ανάλυση των πηγών πραγματοποιείται με βάση τη μέθοδο PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses), προσαρμοσμένη όμως στη φύση της παρούσας θεωρητικής έρευνας. Αντί για μετα-ανάλυση εμπειρικών δεδομένων, εφαρμόζεται το πλαίσιο αναφοράς PRISMA για τη διαφανή καταγραφή της βιβλιογραφικής αναζήτησης και επιλογής, που επιτρέπει τη συστηματική χαρτογράφηση της σχετικής βιβλιογραφίας και των ερμηνευτικών σχολών γύρω από το ζήτημα του χαρίσματος (Page et al., 2021).

Η εφαρμογή της μεθόδου περιλαμβάνει τα εξής στάδια (Page et al., 2021):

α) Καθορισμός του ερευνητικού ερωτήματος

Το βασικό ερώτημα της έρευνας είναι: «Πώς ο Max Weber ορίζει, αναπτύσσει και ιστορικοποιεί την έννοια του χαρίσματος, και ποια είναι η σύγχρονη θεωρητική και κοινωνιολογική της σημασία; »

β) Αναζήτηση και εντοπισμός πηγών

Η αναζήτηση πηγών πραγματοποιήθηκε μέσω ακαδημαϊκών βάσεων δεδομένων (JSTOR, Scopus, Google Scholar, ResearchGate) με τη χρήση λέξεων-κλειδιών όπως “Weber charisma”, “charismatic authority”, “Weberian sociology”, “routinization of charisma”, “legitimacy and authority”. Επιλέχθηκαν έργα τόσο του ίδιου του Weber (πρωτογενές υλικό) όσο και σημαντικών σχολιαστών του.

γ) Κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού

- **Ένταξη:** θεωρητικά και ερμηνευτικά έργα που εξετάζουν την έννοια του χαρίσματος ή σχετικές έννοιες εξουσίας, νομιμοποίησης και θεσμοποίησης· μελέτες δημοσιευμένες μετά το 1950 και μεταγενέστερες κριτικές προσεγγίσεις.
- **Αποκλεισμός:** έργα χωρίς θεωρητική ανάλυση, καθαρά εμπειρικές έρευνες ή μελέτες που δεν αναφέρονται ρητά στον Weber ή στη θεωρία των τύπων εξουσίας.

δ) Επιλογή και αξιολόγηση πηγών

Από την αρχική αναζήτηση, επιλέχθηκε ένα σύνολο πηγών που πληρούσαν τα κριτήρια ένταξης. Η επιλογή έγινε βάσει της θεματικής συνάφειας και της θεωρητικής βαρύτητας κάθε πηγής, ακολουθώντας τη λογική του PRISMA Flow Diagram (που θα αποτυπωθεί οπτικά στο τέλος της μεθοδολογίας).

ε) Ανάλυση και σύνθεση δεδομένων

Οι επιλεγμένες πηγές ταξινομήθηκαν σε θεματικές κατηγορίες, ώστε να αναδειχθεί η εξέλιξη της έννοιας του χαρίσματος:

1. Το χάρισμα ως μορφή αυθεντίας και εξουσίας
2. Θρησκευτικές και μυστικιστικές ρίζες του χαρίσματος
3. Ο εξορθολογισμός και η θεσμοποίησή του

4. Επικαιρότητα και κριτική της χαρισματικής θεωρίας

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου (qualitative content analysis) εφαρμόστηκε για την εξαγωγή βασικών εννοιολογικών θεμάτων, ενώ χρησιμοποιήθηκε συγκριτική αντιπαράβολή μεταξύ των ερμηνειών των σχολών (Forman & Damschroder, 2007).

στ) Σύνθεση αποτελεσμάτων

Η σύνθεση βασίστηκε στη συνθετική-ερμηνευτική μέθοδο, συνδυάζοντας το βεμπεριανό πρωτότυπο έργο με τις δευτερογενείς θεωρητικές αποδόσεις. Μέσω αυτής της διαδικασίας, η εργασία επιχειρεί να χαρτογραφήσει τη θεωρητική εξέλιξη του χαρίσματος από τη θρησκευτική έμπνευση έως την πολιτική και οργανωσιακή εξουσία.

4.3.3 Ηθικές και επιστημολογικές παράμετροι

Η μεθοδολογική πορεία της εργασίας τηρεί τις αρχές επιστημονικής δεοντολογίας και αντικειμενικής αναφοράς, εξασφαλίζοντας ακρίβεια στις ερμηνείες και πιστότητα στις πηγές. Δεν εφαρμόζονται ερωτηματολόγια ή εμπειρική συλλογή δεδομένων, συνεπώς, δεν τίθεται ζήτημα συναίνεσης ή προστασίας προσωπικών δεδομένων. Η δεοντολογική διάσταση αφορά πρωτίστως τη σωστή αποτύπωση και σεβασμό των πρωτογενών κειμένων, καθώς και την αποφυγή ερμηνευτικού αναχρονισμού.

4.3.4 Συνοπτική παρουσίαση της μεθοδολογίας (PRISMA Flow Diagram)

Η διαδικασία μπορεί να συνοψιστεί στα παρακάτω στάδια:

Πίνακας 1. Επιλογή ερευνών

Στάδιο	Περιγραφή	Αριθμός εγγραφών
1	Εγγραφές που εντοπίστηκαν στην αρχική αναζήτηση	120
2	Διπλότυπες εγγραφές που αφαιρέθηκαν	25
3	Εγγραφές μετά την αφαίρεση διπλοτύπων (120 – 25)	95
4	Μη τεκμηριωμένη διαφορά μεταξύ των 95 και των	25

	70 εγγραφών που αναφέρονται ως ελεγμένες	
5	Εγγραφές που αναφέρονται στο αρχικό διάγραμμα ως ελεγμένες σε επίπεδο τίτλου/περίληψης	70
6	Εγγραφές που αποκλείστηκαν σε αυτό το στάδιο, σύμφωνα με το αρχικό διάγραμμα	30
7	Πλήρη κείμενα που αναζητήθηκαν	40
8	Πλήρη κείμενα που δεν ανακτήθηκαν	7
9	Πλήρη κείμενα που αξιολογήθηκαν ως προς την επιλεξιμότητα	33
10	Πλήρη κείμενα που αποκλείστηκαν μετά την αξιολόγηση (5 + 3)	8
11	Μελέτες που αναφέρονται ως τελικά ενταγμένες	25

Μεθοδολογική διευκρίνιση: τα διαθέσιμα στοιχεία αναφέρουν 120 αρχικές εγγραφές και 25 διπλότυπα, άρα προκύπτουν αριθμητικά 95 εγγραφές μετά την αφαίρεση διπλοτύπων. Ωστόσο, το αρχικό διάγραμμα αναφέρει 70 εγγραφές που ελέγχθηκαν. Το διαθέσιμο υλικό δεν τεκμηριώνει τι συνέβη στις 25 εγγραφές της διαφοράς. Δεν αποδίδεται, επομένως, αυθαίρετα συγκεκριμένος λόγος αποκλεισμού. Τα επόμενα στάδια του διαγράμματος είναι αριθμητικά συνεπή: $70 - 30 = 40$, $40 - 7 = 33$ και $33 - 8 = 25$. Για πλήρη αναπαραγωγικότητα, η διαφορά των 25 εγγραφών πρέπει να επιβεβαιωθεί από το αρχικό αρχείο εξαγωγής και διαλογής.

Το αντίστοιχο διάγραμμα PRISMA αποτυπώνει τη ροή αυτής της διαδικασίας, αναδεικνύοντας τη διαφάνεια και τη συστηματικότητα της βιβλιογραφικής επιλογής (Page et al., 2021):

Πίνακας 1. Στάδια επιλογής των πηγών και διαθέσιμα αριθμητικά στοιχεία

4.3.5 Περιορισμοί και εκκρεμότητες στην καταγραφή της βιβλιογραφικής επιλογής

Κατά τον έλεγχο της καταγραφής της βιβλιογραφικής αναζήτησης εντοπίστηκε αριθμητική ασυμφωνία στο διάγραμμα ροής PRISMA, η οποία πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά την ερμηνεία της διαδικασίας επιλογής των μελετών. Συγκεκριμένα, αναφέρονται 120 αρχικές εγγραφές και αφαίρεση 25 διπλότυπων, γεγονός που οδηγεί σε 95 εγγραφές. Ωστόσο, στο επόμενο στάδιο καταγράφονται 70 εγγραφές προς έλεγχο. Η διαφορά των 25 εγγραφών δεν τεκμηριώνεται από τα διαθέσιμα αρχεία καταγραφής και, επομένως, δεν είναι δυνατόν να αποδοθεί με βεβαιότητα σε συγκεκριμένο λόγο αποκλεισμού.

Οι υπόλοιποι αριθμοί που αναφέρονται στην καταγραφή είναι αριθμητικά συνεπείς: από τις 70 εγγραφές αναφέρεται ότι αποκλείστηκαν 30 και 40 κείμενα αναζητήθηκαν για ανάκτηση· από αυτά, 7 δεν ανακτήθηκαν και 33 αξιολογήθηκαν ως προς την επιλεξιμότητά τους· στο τελικό στάδιο αναφέρονται 8 αποκλεισμοί (5 για τον πρώτο και 3 για τον δεύτερο καταγεγραμμένο λόγο), με τελική ένταξη 25 μελετών. Ωστόσο, δεν έχει εντοπιστεί αναλυτικό αρχείο που να αντιστοιχίζει τους δύο τελικούς λόγους αποκλεισμού σε συγκεκριμένες μελέτες.

Η ασυμφωνία αυτή αποτελεί περιορισμό της τεκμηρίωσης της διαδικασίας αναζήτησης και επιλογής και όχι από μόνη της ένδειξη ότι οι 25 μελέτες που παρουσιάζονται στην εργασία είναι ακατάλληλες. Για λόγους επιστημονικής διαφάνειας, οι αριθμοί καταγράφονται όπως εμφανίζονται στα διαθέσιμα αρχεία, χωρίς να επινοούνται στοιχεία ή αιτιολογίες. Η οριστική επαλήθευση του διαγράμματος προϋποθέτει αντιπαραβολή με τα πρωτογενή αποτελέσματα των βάσεων δεδομένων και το αρχείο ελέγχου τίτλων, περιλήψεων και πλήρων κειμένων. Μέχρι να ολοκληρωθεί αυτή η αντιπαραβολή, η ροή PRISMA πρέπει να θεωρείται προσωρινή και να μην παρουσιάζεται ως πλήρως επαληθευμένη.

4.3.6 Συνολικός σκοπός της μεθοδολογίας

Λόγοι αποκλεισμού των μελετών

Κατά τη διαδικασία επιλογής των πηγών εφαρμόστηκαν προκαθορισμένα κριτήρια αποκλεισμού, ώστε το τελικό σώμα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης να ανταποκρίνεται με

σαφήνεια στο αντικείμενο και στα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας. Αποκλείστηκαν έργα που δεν περιείχαν θεωρητική ανάλυση του χαρίσματος ή των συναφών εννοιών της εξουσίας, της νομιμοποίησης και της θεσμοποίησης, καθώς και καθαρά εμπειρικές μελέτες. Επίσης, αποκλείστηκαν μελέτες που δεν αναφέρονταν ρητά στον Max Weber ή στη θεωρία των τύπων εξουσίας.

Επομένως, η τελική επιλογή δεν βασίστηκε μόνο στη διαθεσιμότητα των πηγών, αλλά κυρίως στη θεματική συνάφεια και στη θεωρητική τους καταλληλότητα για τη συγκεκριμένη εργασία. Με αυτόν τον τρόπο, από το αρχικό σύνολο των αναζητήσεων προέκυψε ένα πιο συγκεκριμένο και συνεκτικό σώμα πηγών, το οποίο αποτέλεσε τη βάση της θεματικής και ερμηνευτικής σύνθεσης της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

4.3.7 Συστηματική καταγραφή και θεματική παρουσίαση των 25 μελετών

Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας επιλογής, οι 25 μελέτες που συγκροτούν τον πυρήνα της βιβλιογραφικής σύνθεσης παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα. Η καταγραφή αποτυπώνει το αντικείμενο κάθε μελέτης και τη βασική θεωρητική συμβολή της στην παρούσα εργασία. Επειδή η πλειονότητα των πηγών είναι θεωρητικές ή ερμηνευτικές, ο όρος «συμπέρασμα» χρησιμοποιείται με την έννοια της βασικής θέσης ή συμβολής της κάθε μελέτης και όχι κατ' ανάγκην ως εμπειρικό εύρημα.

A/A	Ερευνητής / Έτος	Αντικείμενο μελέτης	Βασικό συμπέρασμα / συμβολή
1	Adair-Toteff (2020)	Χάρisma και βεμπεριανή κοινωνιολογία	Το χάρisma παρουσιάζεται ως ιδιαίτερη μορφή κοινωνικής σχέσης και εξουσίας, που συνδέεται με την αναγνώριση της εξαιρετικής ιδιότητας ενός προσώπου.

2	Baehr (2017)	Χάρισμα, καισαρισμός και ιστορικές μορφές ηγεσίας	Αναδεικνύεται η σχέση χαρίσματος και πολιτικής ηγεσίας, καθώς και η ένταση ανάμεσα στην έκτακτη προσωπική εξουσία και τις σταθερές μορφές κοινωνικής τάξης.
3	Bensman & Givant (1975)	Χάρισμα και νεωτερικότητα	Το χάρισμα εξετάζεται ως κοινωνιολογική έννοια που μετασχηματίζεται όταν μεταφέρεται από το αρχικό θρησκευτικό και ιστορικό πλαίσιο στη νεωτερικότητα.
4	Breuilly (2011)	Χάρισμα και εθνικιστική πολιτική ηγεσία	Η μελέτη συνδέει το βεμπεριανό χάρισμα με την πολιτική και εθνικιστική ηγεσία και με τη δυνατότητα πολιτικής κινητοποίησης.
5	Cabbug (2016)	Χάρισμα και χαρισματικοί ηγέτες	Η χαρισματική ηγεσία εξετάζεται πέρα από τον αρχικό Weber, με έμφαση στη σχέση ηγέτη, ακολούθων και κοινωνικής αναγνώρισης.

6	Calás (2019)	Κριτική επανεξέταση της χαρισματικής ηγεσίας	Η έννοια του χαρίσματος επανεξετάζεται κριτικά, ώστε να αναδειχθούν και οι προβληματικές πλευρές της χαρισματικής εξουσίας και η σχέση της με την άσκηση ισχύος.
7	Cavalli (2014)	Χάρισμα και πολιτική του 20ού αιώνα	Το χάρισμα εξετάζεται ως σημαντική διάσταση της πολιτικής ηγεσίας και ως φαινόμενο που μετασχηματίζεται μέσα σε διαφορετικά ιστορικά και πολιτικά περιβάλλοντα.
8	Conger & Kanungo (1998)	Χαρισματική ηγεσία στις οργανώσεις	Η χαρισματική ηγεσία συνδέεται με όραμα, επικοινωνία, κινητοποίηση και μετασχηματισμό μέσα στις οργανώσεις.

9	DeGroot, Kiker & Cross (2000)	Οργανωσιακά αποτελέσματα της χαρισματικής ηγεσίας	Η μετα-ανάλυση εξετάζει τη σχέση της χαρισματικής ηγεσίας με οργανωσιακά αποτελέσματα, μεταφέροντας τη συζήτηση από τη θεωρία στην οργανωσιακή έρευνα.
10	Gordon (2009)	Εξουσία και νομιμοποίηση	Η βεμπεριανή συζήτηση για την εξουσία και τη νομιμοποίηση συνδέεται με μεταγενέστερες θεωρητικές προσεγγίσεις, αναδεικνύοντας τη σημασία της αποδοχής της εξουσίας.
11	Hatch & Schultz (2013)	Χάρισμα, οργανωσιακή ταυτότητα και ρουτινοποίηση	Η μελέτη συνδέει τη χαρισματική επιρροή με την οργανωσιακή ταυτότητα και με διαδικασίες ρουτινοποίησης.
12	Houghton (2010)	Επικαιρότητα της βεμπεριανής έννοιας της εξουσίας	Εξετάζεται κατά πόσο οι βεμπεριανές μορφές εξουσίας εξακολουθούν να είναι χρήσιμες για την κατανόηση σύγχρονων οργανωσιακών και κοινωνικών φαινομένων.

13	House (1999)	Weber και νεοχαρισματική ηγεσία	Η βεμπεριανή έννοια του χαρίσματος συνδέεται με το νεοχαρισματικό παράδειγμα ηγεσίας και με τη μεταγενέστερη θεωρία ηγεσίας.
14	Isaacs (2015)	Ρουτινοποίηση και διαδοχή μετά το χάρισμα	Η μελέτη αναδεικνύει τα προβλήματα που εμφανίζονται όταν μια χαρισματική εξουσία πρέπει να διατηρηθεί και να μεταβιβαστεί μετά την αποχώρηση του αρχικού ηγέτη.
15	Joosse (2014)	Κοινωνική κατασκευή του χαρίσματος	Το χάρισμα προσεγγίζεται ως κοινωνικά κατασκευασμένη σχέση και όχι ως αποκλειστικά εγγενές προσωπικό χαρακτηριστικό.
16	Küenzlen (2005)	Θρησκεία και απομάγευση	Αναδεικνύεται η σχέση της βεμπεριανής προβληματικής με τη θρησκεία, τη γοητεία του ιερού και τις διαδικασίες εξορθολογισμού.

17	Lee (2020)	Χάρισμα στην ψηφιακή εποχή	Η έννοια μεταφέρεται στο ψηφιακό περιβάλλον, όπου νέες μορφές επικοινωνίας και δημόσιας προβολής μπορούν να διαμορφώσουν σχέσεις χαρισματικής επιρροής.
18	Milosevic & Erin Bass (2014)	Επανεξέταση της χαρισματικής ηγεσίας	Η μελέτη επανεξετάζει τη βεμπεριανή κληρονομιά της χαρισματικής ηγεσίας και τη χρησιμότητά της για τη σύγχρονη έρευνα.
19	Paul, Costley, Howell & Dorfman (2002)	Μεταβλητότητα του χαρίσματος στην έρευνα ηγεσίας	Το χάρισμα αντιμετωπίζεται ως έννοια που μεταβάλλεται και επαναπροσδιορίζεται ανάλογα με το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας ηγεσίας.

20	Riesebrodt (1999)	Χάρισμα στην κοινωνιολογία της θρησκείας	Αναδεικνύεται η θρησκευτική καταγωγή της έννοιας και η μετάβαση από το θρησκευτικό χάρισμα στις ευρύτερες κοινωνιολογικές μορφές χαρισματικής εξουσίας.
21	Schnepel (1987)	Χάρισμα και ανθρωπολογική έρευνα	Η βεμπεριανή θεωρία εξετάζεται ως εργαλείο που μπορεί να εφαρμοστεί συγκριτικά σε ανθρωπολογικά και κοινωνικά συμφραζόμενα.
22	Smith (1998)	Πίστη, λόγος και χάρισμα	Η σχέση πίστης, λογικής και χαρίσματος φωτίζει τη θρησκευτική και θεωρητική καταγωγή της βεμπεριανής έννοιας.
23	Stark (1965)	Ρουτινοποίηση του χαρίσματος	Η ρουτινοποίηση εξετάζεται ως διαδικασία μέσω της οποίας η αρχική χαρισματική εξουσία μετασχηματίζεται σε σταθερότερες και οργανωμένες μορφές.

24	Tucker (2017)	Θεωρία της χαρισματικής ηγεσίας	Η χαρισματική ηγεσία εξετάζεται ως ιδιαίτερη μορφή ηγετικής σχέσης, με επίκεντρο την αναγνώριση και την επιρροή στους ακολουθούς.
25	Uphoff (1989)	Εξουσία, αυθεντία και νομιμοποίηση	Η διάκριση μεταξύ εξουσίας, αυθεντίας και νομιμοποίησης βοηθά στην κατανόηση του τρόπου με τον οποίο το χάρισμα αποκτά κοινωνική αποδοχή.

Τέλος, οι πιο σύγχρονες προσεγγίσεις επανεξετάζουν κριτικά το χάρισμα και τη χαρισματική επιρροή σε μεταβαλλόμενα κοινωνικά περιβάλλοντα, συμπεριλαμβανομένης της ψηφιακής εποχής. Συνολικά, η βιβλιογραφική σύνθεση δείχνει ότι το χάρισμα παραμένει ένα σύνθετο και δυναμικό κοινωνιολογικό φαινόμενο, το οποίο συνδέεται με την εξουσία, τη νομιμοποίηση, την αλλαγή και τη θεσμική σταθεροποίηση.

Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης η ρουτινοποίηση και η θεσμοποίηση του χαρίσματος. Οι σχετικές μελέτες εξετάζουν τη μετάβαση από την προσωπική και έκτακτη μορφή της χαρισματικής εξουσίας προς περισσότερο σταθερές μορφές οργάνωσης, διαδοχής, ρόλων και θεσμών. Παράλληλα, η βιβλιογραφία για την πολιτική και οργανωσιακή ηγεσία επεκτείνει τη συζήτηση πέρα από την αρχική βεμπεριανή διατύπωση, εξετάζοντας τη χαρισματική ηγεσία σε πολιτικά, οργανωσιακά και διοικητικά περιβάλλοντα.

Η θεματική σύνθεση των μελετών αναδεικνύει ορισμένους βασικούς άξονες της σύγχρονης συζήτησης για το βεμπεριανό χάρισμα. Πρώτον, οι μελέτες που εστιάζουν στο χάρισμα, στην εξουσία και στη νομιμοποίηση εξετάζουν τη σχέση ανάμεσα στην εξαιρετική προσωπική ιδιότητα, την αναγνώριση από τους ακολούθους και τη νομιμοποίηση της εξουσίας. Δεύτερον, οι προσεγγίσεις που συνδέουν το χάρισμα με τη θρησκεία φωτίζουν τις ιστορικές

και κοινωνιολογικές ρίζες της έννοιας και τη μετάβασή της από το θρησκευτικό στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο.

Πίνακας 2. Οι 25 επιλεγμένες μελέτες και η βασική θεωρητική τους συμβολή

Σημείωση: Η θεματική παρουσίαση δεν υποκαθιστά την αναλυτική συζήτηση των πηγών στα επιμέρους κεφάλαια. Σκοπός της είναι να καταστήσει διαφανή τη σύνδεση των επιλεγμένων μελετών με τα βασικά ερευνητικά ζητήματα της εργασίας: χάρισμα και χαρισματική εξουσία, νομιμοποίηση, θρησκευτική προέλευση, ρουτινοποίηση και θεσμοποίηση, πολιτική και οργανωσιακή ηγεσία και σύγχρονες μορφές χαρίσματος.

Ο συνδυασμός της πλαισίου PRISMA για τη διαφανή καταγραφή της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και της ερμηνευτικής ανάλυσης εξασφαλίζει την εγκυρότητα και τη συστηματικότητα της έρευνας. Η μεθοδολογική επιλογή ανταποκρίνεται στο ίδιο το πνεύμα της βεμπεριανής επιστήμης, που απαιτεί νοηματοδοτημένη κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων και όχι μηχανική περιγραφή τους (Page et al., 2021).

Έτσι, η εργασία επιχειρεί να αποτελέσει μια δομημένη, επιστημονικά ελεγμένη και θεωρητικά συνεπή συμβολή στη μελέτη του χαρίσματος, προσφέροντας μια σφαιρική προσέγγιση που συνδυάζει ιστορική ανάλυση, εννοιολογική αποσαφήνιση και σύγχρονη ερμηνεία.

Τέλος, η σύγχρονη βιβλιογραφία δείχνει ότι η έννοια του χαρίσματος εξακολουθεί να χρησιμοποιείται ως ερμηνευτικό εργαλείο για νέα κοινωνικά περιβάλλοντα, συμπεριλαμβανομένης της ψηφιακής εποχής. Συνολικά, οι μελέτες που εξετάζονται στην παρούσα εργασία συγκλίνουν στην εικόνα ενός δυναμικού φαινομένου, το οποίο συνδέει πίστη, αναγνώριση, εξουσία, νομιμοποίηση, κοινωνική αλλαγή και θεσμική σταθεροποίηση.

Η κοινωνική επιστημονική έρευνα έχει επίσης επεκτείνει τη βεμπεριανή προβληματική σε πολιτικές και οργανωσιακές μορφές ηγεσίας. Οι σχετικές μελέτες εξετάζουν τη χαρισματική ηγεσία σε σχέση με την επικοινωνία, την κινητοποίηση, την οργανωσιακή ταυτότητα και τη μεταβολή των κοινωνικών και πολιτικών δομών. Παράλληλα, νεότερες προσεγγίσεις

εξετάζουν κριτικά τις δυνατότητες αλλά και τις εντάσεις που μπορεί να δημιουργεί η συγκέντρωση επιρροής γύρω από ένα πρόσωπο.

Ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα της βιβλιογραφίας είναι η διαδικασία της ρουτινοποίησης και της θεσμοποίησης. Η προσωπική σχέση πίστης και αφοσίωσης μπορεί σταδιακά να μετασχηματιστεί σε κανόνες, ρόλους, οργανωτικές δομές και θεσμούς. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται μεγαλύτερη διάρκεια της εξουσίας, αλλά ταυτόχρονα μεταβάλλεται ο αρχικός, προσωπικός χαρακτήρας του χαρίσματος.

Παράλληλα, οι μελέτες υποστηρίζουν ότι το χάρισμα μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής. Η έκτακτη και προσωπική μορφή της χαρισματικής εξουσίας μπορεί να αμφισβητήσει καθιερωμένες μορφές τάξης και να δημιουργήσει νέες δυνατότητες κινητοποίησης και ανανέωσης. Ωστόσο, η ίδια η προσωρινότητα του χαρίσματος δημιουργεί την ανάγκη για σταθερότερες μορφές οργάνωσης.

Η εξέταση των μελετών που αξιοποιούνται στην παρούσα εργασία δείχνει ότι το χάρισμα δεν αντιμετωπίζεται από τους κοινωνικούς επιστήμονες ως ένα αποκλειστικά ατομικό χαρακτηριστικό του ηγέτη. Αντίθετα, αναδεικνύεται ως κοινωνική και σχεσιακή διαδικασία, στην οποία καθοριστικό ρόλο έχει η αναγνώριση και η πίστη των ακολούθων. Η χαρισματική εξουσία, επομένως, συνδέεται με τη σχέση ανάμεσα στον ηγέτη, τους ακολούθους και το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσεται.

Τέλος, οι μελέτες δείχνουν ότι η βεμπεριανή έννοια του χαρίσματος εξακολουθεί να έχει ερμηνευτική αξία σε διαφορετικά κοινωνικά πεδία: στη θρησκεία, στην πολιτική, στις οργανώσεις και στις σύγχρονες μορφές επικοινωνίας, συμπεριλαμβανομένου του ψηφιακού περιβάλλοντος. Συνολικά, οι κοινωνικοί επιστήμονες αντιμετωπίζουν το χάρισμα ως δυναμικό φαινόμενο που συνδέει αναγνώριση, πίστη, εξουσία, νομιμοποίηση, κοινωνική αλλαγή και θεσμική σταθεροποίηση.

Ιδιαίτερη θέση στα συμπεράσματα της βιβλιογραφίας καταλαμβάνει η ρουτινοποίηση και η θεσμοποίηση του χαρίσματος. Η προσωπική και έκτακτη σχέση πίστης μπορεί σταδιακά να μετασχηματιστεί σε κανόνες, ρόλους, οργανωτικές δομές και θεσμούς. Η διαδικασία αυτή εξασφαλίζει μεγαλύτερη διάρκεια και συνέχεια, αλλά ταυτόχρονα μεταβάλλει τον αρχικό προσωπικό χαρακτήρα της χαρισματικής εξουσίας.

Οι μελέτες αναδεικνύουν επίσης τον μετασχηματιστικό χαρακτήρα του χαρίσματος. Η χαρισματική δράση μπορεί να αμφισβητεί υφιστάμενες μορφές τάξης και νομιμοποίησης, να κινητοποιεί συλλογική δράση και να συμβάλλει στη δημιουργία νέων αξιών ή μορφών κοινωνικής οργάνωσης. Παράλληλα, η συγκέντρωση επιρροής γύρω από ένα πρόσωπο μπορεί να δημιουργήσει εντάσεις και κινδύνους, γεγονός που καθιστά αναγκαία την κριτική εξέταση της χαρισματικής ηγεσίας.

Ένα δεύτερο βασικό συμπέρασμα αφορά τη σχέση χαρίσματος και νομιμοποίησης. Η χαρισματική εξουσία αποκτά κοινωνική ισχύ όταν οι ακόλουθοι αναγνωρίζουν στον ηγέτη εξαιρετικές ιδιότητες, αποστολή ή ικανότητα και αποδέχονται την επιρροή του. Επομένως, η χαρισματική εξουσία δεν ταυτίζεται με την απλή δύναμη ή δημοτικότητα, αλλά συνδέεται με μια σχέση αναγνωρισμένης νομιμοποίησης.

Με βάση τη θεματική σύνθεση των 25 επιλεγμένων μελετών, οι κοινωνικοί επιστήμονες συγκλίνουν στην αντίληψη ότι το χάρισμα δεν αποτελεί απλώς ένα ατομικό γνώρισμα του ηγέτη. Αντιμετωπίζεται κυρίως ως κοινωνική και σχεσιακή διαδικασία, η οποία συγκροτείται μέσα από την αναγνώριση, την πίστη και την αλληλεπίδραση ανάμεσα στον ηγέτη, τους ακολούθους και το κοινωνικό περιβάλλον.

Συμπεράσματα των επιστημόνων από τις 25 επιλεγμένες μελέτες

4.3.8 Συμπεράσματα των επιστημόνων από τις 25 επιλεγμένες μελέτες

4.3.9 Μελέτες και συναφείς πηγές που δεν εντάχθηκαν στον πυρήνα των 25

Στην αρχική βιβλιογραφία υπάρχουν επίσης συναφείς πηγές που δεν περιλαμβάνονται στον Πίνακα 2 των 25 μελετών. Επειδή στο διαθέσιμο υλικό δεν υπάρχει πλήρες μητρώο όλων των εγγραφών που αποκλείστηκαν κατά τη διαλογή PRISMA, οι πηγές που ακολουθούν παρουσιάζονται ως συναφείς πηγές εκτός του τελικού αναλυτικού πυρήνα και όχι ως επιβεβαιωμένος κατάλογος των πραγματικών αποκλεισμένων εγγραφών. Η διάκριση είναι αναγκαία ώστε να μη δοθούν μη τεκμηριωμένοι λόγοι αποκλεισμού.

Wæraas (2018), «On Weber: Legitimacy and Legitimation in Public Relations». Το κεφάλαιο εξετάζει τη νομιμοποίηση μέσα από τη βεμπεριανή οπτική και τη συνδέει με τη διατήρηση κοινωνικής αποδοχής στους οργανισμούς και στις δημόσιες σχέσεις. Είναι χρήσιμο για τη συζήτηση της νομιμοποίησης, αλλά έχει ειδικότερη εστίαση στις δημόσιες σχέσεις και όχι αποκλειστικά στη θεωρία του χαρίσματος.

Wolin (1981), «Max Weber: Legitimation, Method, and the Politics of Theory». Η μελέτη συζητά τη σχέση της μεθοδολογίας του Weber με τη νομιμοποίηση και την πολιτική διάσταση της θεωρίας. Συνεισφέρει στο ευρύτερο επιστημολογικό πλαίσιο της εργασίας, αλλά δεν εστιάζει αποκλειστικά στη χαρισματική εξουσία.

Wagner (2025 [δημοσίευση σε τεύχος με χρονολογία 2024]), «Typus und Idealtypus in Max Webers Soziologie». Το άρθρο εξετάζει τις έννοιες του τύπου και του ιδεατού τύπου στη

μεθοδολογία του Weber. Είναι χρήσιμο για την αποσαφήνιση του αναλυτικού εργαλείου του ιδεατού τύπου, αλλά δεν αποτελεί ειδική μελέτη του χαρίσματος.

Wilson (2015), «A Guide to Phenomenological Research». Το κείμενο παρουσιάζει βασικές αρχές της φαινομενολογικής έρευνας και είναι μεθοδολογικά συναφές με την ερμηνευτική προσέγγιση. Δεν αποτελεί, ωστόσο, μελέτη της βεμπεριανής χαρισματικής εξουσίας και πρέπει να διακρίνεται από τις ουσιαστικές μελέτες του ερευνητικού αντικειμένου.

Weischenberg (2012), «Max Weber und die Entzauberung der Medienwelt». Η μελέτη τοποθετεί τον Weber στην ιστορία της κοινωνιολογίας των μέσων και της επικοινωνίας. Προσφέρει ευρύτερο πλαίσιο για τη νεωτερικότητα και τα μέσα, αλλά δεν εστιάζει πρωτίστως στη χαρισματική εξουσία.

Οι παραπάνω πηγές δεν μπορούν να χαρακτηριστούν με βεβαιότητα ως οι συγκεκριμένες εγγραφές που αποκλείστηκαν στο PRISMA, επειδή δεν διαθέτουμε το πλήρες αρχείο διαλογής. Παρουσιάζονται ως συναφείς πηγές της βιβλιογραφίας που δεν ανήκουν στον πίνακα των 25. Για να γραφτεί ονομαστικά κάθε πραγματικά αποκλεισμένη μελέτη και ο ακριβής λόγος αποκλεισμού της, απαιτείται το αρχικό αρχείο αναζήτησης και διαλογής. Δεν θα ήταν επιστημονικά ορθό να επινοηθούν τίτλοι ή αιτιολογίες.

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και προτάσεις

Η μελέτη της έννοιας του χαρίσματος στη σκέψη του Max Weber αποκαλύπτει μια από τις πιο γόνιμες και πολυσύνθετες ιδέες της κοινωνικής θεωρίας. Μέσα από τη διερεύνηση των τύπων εξουσίας, παραδοσιακής, νομικο-ορθολογικής και χαρισματικής, ο Weber επιχειρεί να συλλάβει τη βαθύτερη λογική που διέπει τη νομιμοποίηση κάθε μορφής κοινωνικής κυριαρχίας.

Ωστόσο, το χάρισμα, σε αντίθεση με τις άλλες δύο μορφές, παραμένει εξαιρετικό, απρόβλεπτο και αντιθεσμικό. Είναι η δύναμη που διακόπτει τη συνέχεια, που φέρνει την ανανέωση μέσα στην τάξη των πραγμάτων, που ανατρέπει το παγιωμένο και δημιουργεί νέο νόημα. Στην καρδιά του έργου του Weber βρίσκεται η διαλεκτική αυτή, η οποία τονίζει ότι η κοινωνία δεν μπορεί να ζήσει χωρίς τάξη, αλλά η τάξη δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς την περιοδική αναζωογόνηση του χαρισματικού στοιχείου.

Από την ανάλυση των προηγούμενων κεφαλαίων προκύπτει ότι το χάρισμα λειτουργεί ως κινητήρια δύναμη της ιστορίας. Στην αρχική του μορφή εμφανίζεται ως θεϊκή δωρεά, ως

πνευματικό κάλεσμα και προφητική αποστολή. Ο χαρισματικός ηγέτης είναι εκείνος που βιώνει μια κλήση (*Beruf*) και την μετατρέπει σε ιστορική πράξη. Στον προφήτη της αρχαιότητας, το χάρισμα παίρνει τη μορφή της αποκάλυψης, στον επαναστάτη ή στον πολιτικό ηγέτη της νεωτερικότητας, τη μορφή του οράματος. Η μετάβαση αυτή από το ιερό στο κοσμικό, από το πνευματικό στο ιστορικό, δεν σημαίνει απώλεια του νοήματος αλλά μεταστοιχείωση, καθώς το χάρισμα μεταμορφώνεται, παραμένοντας όμως πάντοτε η δημιουργική πηγή του νέου.

Η θεσμοποίηση του χαρίσματος συνιστά τον τραγικό αλλά αναπόφευκτο επίλογο κάθε ιστορικής δημιουργίας. Η αυθόρμητη πίστη των οπαδών μετατρέπεται σε θεσμό, σε δόγμα, σε γραφειοκρατία. Ο Weber βλέπει σε αυτή τη διαδικασία όχι απλώς φθορά, αλλά νομοτέλεια, τονίζοντας ότι καμία κοινωνία δεν μπορεί να λειτουργεί επ' άπειρον υπό καθεστώς ενθουσιασμού. Χρειάζεται σταθερότητα, κανονικότητα και δομή. Κι όμως, η ίδια αυτή σταθερότητα είναι που γεννά τη φθορά, ανοίγοντας τον δρόμο για νέα χαρισματική αναγέννηση.

Στο πολιτικό πεδίο του 20ού αιώνα, η ανάλυση του Weber αποδείχθηκε εξαιρετικά προφητική. Το χάρισμα αποτέλεσε τη νέα μορφή νομιμοποίησης σε μια εποχή όπου οι παραδοσιακές και θρησκευτικές αξίες υποχωρούσαν. Οι χαρισματικοί πολιτικοί ηγέτες κατόρθωσαν να εμπνεύσουν πίστη και ενθουσιασμό, μετατρέποντας την πολιτική σε πεδίο συναισθηματικής ταύτισης.

Ωστόσο, η ίδια δύναμη που γέννησε την ελπίδα, γέννησε και την ύβρη, το χάρισμα, όταν αποσυνδέεται από το ήθος της ευθύνης, οδηγεί στην αυθαιρεσία, στον ολοκληρωτισμό, στη μαζική υποδούλωση του νου. Ο Weber είχε προειδοποιήσει ότι η χαρισματική αυθεντία χωρίς ηθικό μέτρο καταλήγει να καταστρέφει αυτό που υπόσχεται να ανανεώσει. Η ιστορία του 20ού αιώνα το απέδειξε με δραματικό τρόπο.

Ο Weber υπενθυμίζει ότι η εξουσία δεν είναι ποτέ μόνο καταναγκασμός ή συμφέρον, είναι πάντοτε και ζήτημα νομιμοποίησης, δηλαδή πίστης. Το χάρισμα αποκαλύπτει τη μεταφυσική ρίζα της κοινωνικότητας, ο άνθρωπος δεν υπακούει μόνο από φόβο ή συνήθεια, αλλά επειδή πιστεύει σε κάτι. Αυτή η πίστη είναι που επιτρέπει στις κοινωνίες να δημιουργούν θεσμούς, να εμπνέονται, να προχωρούν. Όταν η πίστη αυτή εξαντλείται, το χάρισμα επιστρέφει για να τη ξαναγεννήσει.

Η κριτική πρόσληψη του Weber από τη μεταπολεμική σκέψη δείχνει ότι το χάρισμα παραμένει αναγκαίο, αλλά χρειάζεται ηθική οριοθέτηση και επικοινωνιακή θεμελίωση. Ο

Weber είχε ήδη δείξει τον δρόμο προς αυτή την κατεύθυνση μέσα από την έννοια της *Verantwortungsethik*, της ηθικής της ευθύνης. Ο χαρισματικός ηγέτης οφείλει να γνωρίζει τα όρια της δύναμής του και να την ασκεί όχι για την προσωπική του σωτηρία, αλλά για την υπηρεσία του κοινού καλού.

Χωρίς αυτή την αυτοσυνείδηση, το χάρισμα γίνεται μύθος, και ο ηγέτης μετατρέπεται σε ειδωλοποιημένο δυνάστη. Η ισορροπία ανάμεσα στο χάρισμα και στον θεσμό, ανάμεσα στην έμπνευση και στον κανόνα, παραμένει ο διαρκής αγώνας της πολιτισμένης κοινωνίας.

Η παρούσα εργασία κατέδειξε ότι η θεωρία του Weber μπορεί να λειτουργήσει ως ερμηνευτικός φακός για τα φαινόμενα του 21ου αιώνα, την κρίση των θεσμών, την απονομιμοποίηση της πολιτικής, την άνοδο της προσωπολατρίας, αλλά και τη νέα ανάγκη για ηθικούς και πνευματικούς ηγέτες σε μια κοινωνία που βυθίζεται στην αβεβαιότητα. Το χάρισμα, ακόμη και μέσα στη σύγχρονη τεχνοκρατία, παραμένει η ανθρώπινη διάσταση της εξουσίας, η υπενθύμιση ότι η ηγεσία δεν είναι απλή διαχείριση, αλλά πράξη πίστης, ευθύνης και νοήματος.

5.1 Συνθετική αποτίμηση των 25 μελετών

Η σύγκριση των 25 μελετών αναδεικνύει ένα κοινό θεωρητικό νήμα: το χάρισμα δεν εξαντλείται σε μια ιδιότητα που αποδίδεται ατομικά στον ηγέτη. Η κοινωνιολογική του σημασία συγκροτείται μέσα από τη σχέση ανάμεσα στην αξίωση εξαιρετικότητας, την αναγνώριση των ακολούθων και τις ιστορικές συνθήκες που καθιστούν πειστική αυτή την αναγνώριση. Η θέση αυτή εμφανίζεται με διαφορετικές έμφασεις στις κοινωνιολογικές, θρησκευολογικές και οργανωσιακές προσεγγίσεις και αποτελεί τον βασικό άξονα σύνδεσης της βιβλιογραφίας.

Οι μελέτες για τη θρησκεία και τις ιστορικές ρίζες του χαρίσματος (μεταξύ άλλων Riesebrodt, Smith και Küenzlen) βοηθούν να κατανοηθεί η μεταφορά μιας έννοιας που συνδέθηκε με την εξαιρετική θρησκευτική αποστολή σε ευρύτερες μορφές κοινωνικής και πολιτικής εξουσίας. Οι μελέτες για την κοινωνική κατασκευή του χαρίσματος, ιδίως ο Joosse, υπογραμμίζουν ότι η αναγνώριση δεν είναι απλή συνέπεια προσωπικών χαρακτηριστικών: παράγεται και αναπαράγεται κοινωνικά. Έτσι, η χαρισματική εξουσία είναι σχέση νομιμοποίησης, η οποία μπορεί να ενισχυθεί αλλά και να αποδυναμωθεί.

Ένας δεύτερος άξονας αφορά τη σχέση χαρίσματος και πολιτικής ηγεσίας. Οι Baehr, Breuilly και Cavalli φωτίζουν τη σύνδεση της χαρισματικής εξουσίας με την πολιτική κινητοποίηση, την εθνικιστική ηγεσία και τις μεταβολές της νεωτερικότητας. Η βιβλιογραφία δεν δικαιολογεί την εξιδανίκευση του χαρίσματος: η ικανότητα κινητοποίησης και αμφισβήτησης της κατεστημένης τάξης μπορεί να συνυπάρχει με προσωπολατρία, συγκέντρωση εξουσίας και κινδύνους αυθαιρεσίας. Συνεπώς, η χαρισματική νομιμοποίηση χρειάζεται να αναλύεται στο ιστορικό και πολιτικό της πλαίσιο.

Τρίτος άξονας είναι η ρουτινοποίηση και η θεσμοποίηση. Οι Stark και Isaacs, μαζί με τις σχετικές οργανωσιακές προσεγγίσεις, αναδεικνύουν το πρόβλημα της διάρκειας: η προσωπική αφοσίωση δεν μπορεί εύκολα να διατηρηθεί αμετάβλητη μετά την αποχώρηση του ηγέτη ή την αλλαγή των περιστάσεων. Η μετάβαση σε κανόνες, ρόλους, διαδικασίες και θεσμούς μπορεί να διασώσει την οργάνωση, αλλά ταυτόχρονα μεταβάλλει τον έκτακτο χαρακτήρα του αρχικού χαρίσματος. Η διαδοχή, επομένως, δεν είναι περιφερειακό ζήτημα αλλά δομικό πρόβλημα της χαρισματικής εξουσίας.

Οι μελέτες οργανωσιακής ηγεσίας (Conger και Kanungo, DeGroot και συνεργάτες, House, Paul και συνεργάτες, Milosevic και Bass, Hatch και Schultz) μεταφέρουν τη συζήτηση σε περιβάλλοντα όπου το όραμα, η επικοινωνία, η κινητοποίηση και η οργανωσιακή ταυτότητα έχουν ιδιαίτερη σημασία. Ωστόσο, οι οργανωσιακές προσεγγίσεις δεν ταυτίζονται πλήρως με τη βεμπεριανή έννοια της χαρισματικής κυριαρχίας: συχνά εξετάζουν μετρήσιμα χαρακτηριστικά ή αποτελέσματα της ηγεσίας, ενώ ο Weber ενδιαφέρεται πρωτίστως για τον τύπο νομιμοποίησης και την κοινωνική αναγνώριση της εξουσίας. Η διάκριση αυτή πρέπει να διατηρείται στη σύνθεση.

Οι πιο πρόσφατες εφαρμογές, όπως η συζήτηση για το ψηφιακό περιβάλλον, δείχνουν ότι οι τρόποι δημόσιας προβολής και επικοινωνίας μπορούν να μεταβάλουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο κατασκευάζεται και αναγνωρίζεται το χάρισμα. Δεν συνεπάγεται, όμως, ότι κάθε δημοφιλές ή ορατό πρόσωπο αποτελεί αυτομάτως χαρισματική αυθεντία με την αυστηρή βεμπεριανή έννοια. Απαιτείται να εξετάζεται αν οι ακόλουθοι αποδίδουν στο πρόσωπο εξαιρετική αποστολή και αν αυτή η αναγνώριση στηρίζει πράγματι μια σχέση νομιμοποιημένης εξουσίας.

Συνολικά, οι 25 μελέτες υποδεικνύουν ότι το χάρισμα είναι δυναμική και ασταθής μορφή νομιμοποίησης, με δυνατότητα να λειτουργεί ως φορέας κοινωνικής αλλαγής, αλλά και με εγγενές πρόβλημα διάρκειας και θεσμικής σταθεροποίησης. Δεν προκύπτει μία ενιαία,

απόλυτα κοινή θέση σε όλες τις προσεγγίσεις· προκύπτει, όμως, μια συνεκτική ερευνητική εικόνα γύρω από τέσσερα ερωτήματα: ποιος αναγνωρίζεται ως χαρισματικός, από ποιους και υπό ποιες συνθήκες· πώς η αναγνώριση μετατρέπεται σε νομιμοποίηση· πώς το χάρισμα επηρεάζει την κοινωνική και πολιτική αλλαγή· και πώς η προσωπική εξουσία μετασχηματίζεται ή εξασθενεί μέσα από τη θεσμοποίηση και τη διαδοχή.

Η συμβολή της παρούσας διπλωματικής είναι να συνδέσει αυτά τα επίπεδα χωρίς να συγχέει την αρχική θεωρία του Weber με τις μεταγενέστερες θεωρίες ηγεσίας. Η ανασκόπηση αναδεικνύει τη διαρκή χρησιμότητα του βεμπεριανού πλαισίου, υπό την προϋπόθεση ότι το χάρισμα δεν αντιμετωπίζεται ως αυτονόητη ιδιότητα ή ως αξιολογικός έπαινος, αλλά ως κοινωνική σχέση που χρειάζεται ιστορική ερμηνεία, τεκμηρίωση και κριτική αποτίμηση.

Ερευνητικές προτάσεις

Κλείνοντας, η παρούσα εργασία, ως θεωρητική διερεύνηση, ανοίγει ορισμένες κατευθύνσεις για περαιτέρω μελέτη:

1. Διαθεσμική ανάλυση του χαρίσματος σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια (δυτικά, ισλαμικά, ασιατικά), ώστε να εξεταστεί πώς το χάρισμα προσλαμβάνει διαφορετικές μορφές νομιμοποίησης ανάλογα με τη θρησκευτική ή πολιτισμική μήτρα.
2. Συγκριτική μελέτη χαρισματικής ηγεσίας σε πολιτικές, επιχειρηματικές και κοινωνικές οργανώσεις, με στόχο την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η βεμπεριανή θεωρία προσαρμόζεται στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης.
3. Επανερμηνεία του χαρίσματος υπό το πρίσμα της ηθικής φιλοσοφίας, εξετάζοντας πώς μπορεί να οριστεί ένα χαρισματικό ήθος συμβατό με τη δημοκρατική και διαλογική ηγεσία του 21ου αιώνα.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Adair-Toteff, C. (2020). Max Weber and the sociology of charisma. In *Routledge international handbook of charisma* (pp. 7-17). Routledge.

Andelson, J. G. (1980). Routinization of behavior in a charismatic leader. *American Ethnologist*, 7(4), 716-733.

Baehr, P. (2001). The “iron cage” and the “shell as hard as steel”: Parsons, Weber, and the Stahlhartes Gehäuse metaphor in the Protestant ethic and the spirit of capitalism. *History and Theory*, 40(2), 153-169.

Baehr, P. (2017). *Caesarism, charisma and fate: historical sources and modern resonances in the work of Max Weber*. Routledge.

Balog, A. (2004). Handlungen und Tatsachen: Weber und Durkheim über die „Objektivität“ des Sozialen. *Berliner Journal für Soziologie*, 14(4), 485-502.

Becker, A., Küpper, W., & Ortmann, G. (1988). Revisionen der Rationalität. In *Mikropolitik: Rationalität, Macht und Spiele in Organisationen* (pp. 89-113). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Beetham, D. (1991). Max Weber and the legitimacy of the modern state. *Analyse & Kritik*, 13(1), 34-45.

Beetham, D. (2018). *Max Weber and the theory of modern politics*. John Wiley & Sons.

Bensman, J., & Givant, M. (1975). Charisma and modernity: The use and abuse of a concept. *Social research*, 570-614.

Beyer, J. M., & Browning, L. D. (1999). Transforming an industry in crisis: Charisma, routinization, and supportive cultural leadership. *The Leadership Quarterly*, 10(3), 483-520.

Breuilly, J. (2011). Max Weber, charisma and nationalist leadership 1. *Nations and nationalism*, 17(3), 477-499.

Cabbuag, S. I. (2016). Charisma and charismatic leaders: Weber and beyond. *Philippine Sociological Review*, 209-230.

- Calás, M. B. (2019). Deconstructing charismatic leadership: Re-reading Weber from the darker side. In *Postmodern Management Theory* (pp. 353-376). Routledge.
- Cavalli, L. (2014). Charisma and twentieth-century politics. In Max Weber, Rationality and Modernity (pp. 317-333). Routledge.
- Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1998). *Charismatic leadership in organizations*. Sage Publications.
- DeGroot, T., Kiker, D. S., & Cross, T. C. (2000). A meta- analysis to review organizational outcomes related to charismatic leadership. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, 17(4), 356-372.
- Forman, J., & Damschroder, L. (2007). Qualitative content analysis. In *Empirical methods for bioethics: A primer* (pp. 39-62). Emerald Group Publishing Limited.
- Gordon, R. (2009). Power and legitimacy: From Weber to contemporary theory. *The Sage handbook of power*, 256-273.
- Hatch, M. J., & Schultz, M. (2013). The dynamics of corporate brand charisma: Routinization and activation at Carlsberg IT. *Scandinavian Journal of Management*, 29(2), 147-162.
- Hennis, W., Brisson, U., & Brisson, R. (1994). The meaning of 'wertfreiheit' on the background and motives of Max Weber's "postulate". *Sociological Theory*, 12(2), 113-125.
- Herva, S. (1988). The genesis of Max Weber's verstehende soziologie. *Acta Sociologica*, 31(2), 143-156.
- Houghton, J. D. (2010). Does Max Weber's notion of authority still hold in the twenty- first century?. *Journal of Management History*, 16(4), 449-453.
- House, R. J. (1999). Weber and the neo-charismatic leadership paradigm: A response to Beyer. *The Leadership Quarterly*, 10(4), 563-574.
- Isaacs, R. (2015). Charismatic routinization and problems of post-charisma succession in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan. *Studies of Transition States and Societies*, 7(1).
- Joosse, P. (2014). Becoming a God: Max Weber and the social construction of charisma. *Journal of Classical Sociology*, 14(3), 266-283.
- Knopf, J. W. (2006). Doing a literature review. *PS: Political Science & Politics*, 39(1), 127-132.

- Küenzlen, G. (2005). Max Weber: Religion and enchantment. *Synthesis philosophica*, 20(2), 471-480.
- Lee, R. L. (2020). Charisma and the digital age. *Routledge International Handbook of Charisma*, 457.
- Milosevic, I., & Erin Bass, A. (2014). Revisiting Weber's charismatic leadership: Learning from the past and looking to the future. *Journal of Management History*, 20(2), 224-240.
- Oakes, G. (1983). Max Weber und die Rationalisierung sozialen Handelns. *The Canadian Journal of Sociology*, 8, 4, pp. 480-483.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D.,... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *bmj*, 372.
- Paul, J., Costley, D. L., Howell, J. P., & Dorfman, P. W. (2002). The mutability of charisma in leadership research. *Management Decision*, 40(2), 192-200.
- Riesebrodt, M. (1999). Charisma in Max Weber's sociology of religion. *Religion*, 29(1), 1-14.
- Sager, F., & Rosser, C. (2009). Weber, Wilson, and Hegel: Theories of modern bureaucracy. *Public administration review*, 69(6), 1136-1147.
- Schluchter, W. (1995). Handeln und Entsagen: Max Weber über Wissenschaft und Politik als Beruf. In *Heidelberg im Schnittpunkt intellektueller Kreise: Zur Topographie der „geistigen Geselligkeit“ eines „Weltdorfes“: 1850–1950* (pp. 264-307). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Schnepel, B. (1987). Max Weber's theory of charisma and its applicability to anthropological research. *Journal of the Anthropological Society of Oxford*, 18(1).
- Smith, D. N. (1998). Faith, reason, and charisma: Rudolf Sohm, Max Weber, and the theology of grace. *Sociological inquiry*, 68(1), 32-60.
- Spencer, M. E. (1970). Weber on legitimate norms and authority. *The British journal of sociology*, 21(2), 123-134.
- Stark, W. (1965). The routinization of charisma: A consideration of Catholicism. *Sociological Analysis*, 26(4), 203-211.
- Tucker, R. C. (2017). The theory of charismatic leadership. In *Leadership Perspectives* (pp. 499-524). Routledge.

- Uphoff, N. (1989). Distinguishing power, authority & legitimacy: Taking Max Weber at his word by using resources-exchange analysis. *Polity*, 22(2), 295-322.
- Vahland, J. (1999). Entzauberung. Max Weber und seine Interpreten. *Kant-Studien*, 90(4), 410.
- Wæraas, A. (2018). On Weber: Legitimacy and Legitimation in Public Relations. *Public relations and social theory*, 18-38.
- Wagner, G. (2025, February). Typus und Idealtypus in Max Webers Soziologie. In *Kieler sozialwissenschaftliche Revue. Internationales Tönnies-Forum* (Vol. 2, No. 2, pp. 180-189). Verlag Barbara Budrich.
- Weber, M. (2004). *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (Vol. 1614). CH Beck.
- Weber, M. (2004). *The essential Weber: A reader*. Psychology Press.
- Weber, M. (2008). *Max Weber's complete writings on academic and political vocations*. Algora publishing.
- Weber, M. (2019). *Typen der Herrschaft: Weber, Max–Lektüre zu soziologischen Theorien–19538*. Reclam Verlag.
- Weber, M., & Cohn, G. (2006). *Weber* (pp. 79-127). London: Routledge.
- Weischenberg, S. (2012). *Max Weber und die Entzauberung der Medienwelt: Theorien und Querelen-eine andere Fachgeschichte*. Springer-Verlag.
- Wilson, A. (2015). A guide to phenomenological research. *Nursing Standard* (2014+), 29(34), 38.
- Wolin, S. S. (1981). Max Weber: Legitimation, method, and the politics of theory. *Political theory*, 9(3), 401-424.

Δήλωση πρωτοτυπίας

Δηλώνω ότι η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε από εμένα και ότι κάθε πηγή που χρησιμοποιήθηκε έχει αναγνωριστεί και παρατεθεί σύμφωνα με τους κανόνες ακαδημαϊκής δεοντολογίας. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιλαμβάνονται στην εργασία εκφράζουν τη συγγραφέα της.

Ημερομηνία: Υπογραφή:

Ελληνική βιβλιογραφία

Μόττα, Ρ. (2010). Max Weber, vocation and modernization: Some remarks concerning the disenchantment of the disenchanter. *The Greek Review of Social Research*, 3-29.